

A world map composed of white dots on a red background. The dots are arranged in a grid pattern, with the density of the dots varying to create the shape of the continents. The map is centered on the Atlantic Ocean.

บทความวิจัย/วิชาการ

สื่อกับการจัดการความขัดแย้งต่อกรณี “วัดพระธรรมกาย” : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ประเมิน และพัฒนา เพื่อสังคมไทยยุค 4.0

ดร.ตรี บุญเจือ *

สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ

บทคัดย่อ

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ประเมิน และพัฒนา เพื่อสังคมไทยยุค 4.0 นี้ เป็นการพัฒนามาตรฐาน โดยได้รับแนวคิดจากการศึกษากลุ่ม 1 ตามหลักสูตรประกาศนียบัตรแนวคิดพื้นฐานการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี รุ่นที่ 1 สถาบันพระปกเกล้า โดยได้วิเคราะห์และพัฒนา ขยายผลไปสู่การสะท้อนความสัมพันธ์ของสื่อกับการจัดการความขัดแย้ง โดยมีความขัดแย้งด้านความคิดความเชื่อในแวดวงพระพุทธศาสนาเป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้ ไม่ได้มุ่งเน้นตัดสินความถูก-ผิด ของหลักคิด ทางพระพุทธศาสนา แต่เน้นการวิเคราะห์สื่อ ซึ่งเป็นเหตุ กระตุ้น หรือเอื้อให้เกิดความขัดแย้งกัน

การศึกษาพบว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการใช้สื่อในกรณีศึกษาความขัดแย้งเกี่ยวกับวัดพระธรรมกาย เป็นความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม (Value Conflict) ทั้งนี้ ได้นำหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็น เครื่องมือในการแก้ไขความขัดแย้งดังกล่าว ซึ่งประเมินได้ว่า ความขัดแย้งไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ หากการใช้สื่อนั้นเป็นไปเพื่อการว่าร้ายทำลายกัน โดยการแก้ไขความขัดแย้งจากการใช้สื่อต้องมีการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการป้องกันความขัดแย้งที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแล้วต้องหาทางแก้ไข เยียวยารักษาให้หมดไปหรือลดน้อยลง และต้องมีการกำหนดกรอบ ทิศทาง เพื่อสร้างรูปแบบการสื่อสาร ที่พึงประสงค์ โดยกำหนดกฎเกณฑ์กติกาให้ชัดเจน ตลอดจนมาตรการจูงใจให้เกิดการสื่อสารที่ดีงาม ซึ่งเรียก ได้ว่าเป็นกระบวนการของการพัฒนาการใช้สื่อ พัฒนาระบบรูปแบบการสื่อสาร อันจะก่อให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลง (Impact) ในการลดความขัดแย้งและสร้างสันติสุขในสังคมต่อไป

คำสำคัญ : ความขัดแย้ง การจัดการความขัดแย้ง สื่อ สื่อโทรทัศน์

Abstract

This article of analysis, evaluation and development study for the Thai society in 4.0 era was developed from a group study project of the Intermediate Certificate Course in Basic Concepts on Conflict Management by Peaceful Mean #1 at the King Prajadhipok's Institute. It aimed to explore the relationship between media such TV which linked people to online platform and the conflicts by using the different believes and way of worship in Buddhism as the case study. This article did not focus on the judgment but analyze media as a tool to solve or push more conflict.

The study found out that conflicts emerged in media were categorized as a value conflict that people managed by using the Buddhist Principles. It could be evaluated that conflicts did not provide any happiness when people used media for bullying purpose. The conflicts must be managed by many aspects: to prevent new conflict, to solve or decrease the intense in emerged conflicts, and to develop principles or codes to shape messages of media into the appropriate track. This could be preceded by media and communication development of every sector which was believed to put an impact and change to reduce violence by conflicts in order to build a society that respected all difference.

Keywords : conflict, conflict management, media, television

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สังคมปัจจุบันเป็นสังคมแห่งข่าวสาร เทคโนโลยีการสื่อสารมีความก้าวหน้า ทำให้การสื่อสารผ่านสื่อในทุกระดับในปริมาณมาก ทั้งการสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารของบุคคลไปสู่สาธารณะ และการสื่อสารมวลชน

การสื่อสารมักมีความเกี่ยวข้องกับคำว่า “เสรีภาพ” ซึ่งในเชิงการปกครอง เสรีภาพ หมายถึง ความมีอิสระในการกระทำของบุคคล โดยการกระทำนั้นจะต้องไม่ขัดต่อกฎหมาย ทั้งนี้ คนส่วนใหญ่อธิบายด้วยสภาวะที่ปราศจากสิ่งต่างๆ ได้แก่ ปราศจากการถูกบังคับ การควบคุม การห้าม การข่มขู่ การกดขี่ และอาจรวมถึงความกดดัน ตัวอย่างเช่น การเคารพซึ่งเสรีภาพในทางความคิด เสรีภาพในการแสดงออก เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพสื่อ และเสรีภาพในการปรับแต่งลักษณะหรือสภาพภายนอกของตนเอง

เสรีภาพตามที่กฎหมายได้กำหนดคุ้มครองไว้นี้ เป็นเสรีภาพที่อยู่กับเรา ใครจะลิดรอนไปจากเราไม่ได้ เรายังคงมีอยู่และใช้ได้ตามกฎหมายที่เราตกลงไว้ อย่่างไรก็ดี หากเราใช้เสรีภาพที่เกินขอบเขตจำกัด

ด้วยความยึดมั่นถือมั่นในฝ่ายของตน หรือการใช้เสรีภาพด้วยคำที่สร้างการเกลียดชัง เสรีภาพนั้นอาจนำมาซึ่งความขัดแย้งได้

ในปัจจุบันที่เราใช้สื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวิทยุ โทรทัศน์ มีความเชื่อมโยงกับสื่อใหม่ๆ อย่างสื่อทางสังคม (Social Media) จำพวก Facebook หรือ Twitter ซึ่งสื่อต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นผลพวงมาจาก “วิทยาศาสตร์ที่มีระบบเทคโนโลยีเป็นกองหน้า มีตรรกวิทยาเป็นกองบัญชาการ และมีภาษาคอมพิวเตอร์เป็นหน่วยสื่อสาร” ทำให้เห็นชัดว่า คนปัจจุบันจำนวนมากอยู่กับกระบวนทัศน์ที่แบ่งพรรค แบ่งพวก และเข้ากับกลุ่มที่จะทำให้ตนเองอยู่รอด มีกิน มีใช้ ร่ำรวยเงินทองและอำนาจ

“สื่อ” ถือว่ามีความสำคัญในการเผยแพร่และต่อสู่ทางความคิด ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มีความเชื่อว่า ใครที่ครอบครองสื่อหลักที่มีครบทุกแขนงได้ ก็จะเป็นผู้มีอำนาจที่จะทำให้ความคิดของตนเกิดเป็นกลุ่ม เป็นมวลชนที่สนับสนุนความคิดนั้น อันเป็นอำนาจที่มาเหนือบุคคลอื่น อีกทั้งในยุคปัจจุบันได้ผุดสื่อสมัยใหม่ บนโลกไซเบอร์ ออนไลน์ อินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ต่างๆ ที่ขยายเครือข่ายและเชื่อมโยงในกลุ่มคนได้รวดเร็ว และหากผู้รับสื่อไม่เกิดการยั้งคิด ไตร่ตรอง วิเคราะห์ ประเมิน และใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง ก็กลายเป็นฐานให้ผู้มีอำนาจจากข้อมูลข่าวสาร ปูพรมเปิดเกมรุกสื่อทุกแขนง เป็นกระบอกเสียงในเกมแย่งพื้นที่สื่อชิงมวลชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและทรงอำนาจ

ปรากฏการณ์ด้านการนำเสนอของสื่อในสภาพการณ์ดังกล่าว อาจนำมาซึ่งความขัดแย้งในสังคมที่เกิดขึ้นได้ และมีรูปแบบเป็นการปะทะสังสรรค์ทางสังคม โดยเฉพาะเมื่อคนในปัจจุบันใช้เวลากับบุคคลอื่น ด้วยการพบปะลดน้อยลง แต่ใช้เวลาค่อนข้างมากในการบริโภคสื่อ และเป็นผู้ใช้สื่อออนไลน์ที่เปิดกว้างในการสื่อสารที่ทำให้การสื่อสารมีความแตกต่างจากภาวะทั่วไป ความขัดแย้งและการทะเลาะวิวาทในสังคมจึงเป็นสิ่งที่คนสัมผัสและมีส่วนร่วมในชีวิตประจำวันที่ดูเหมือนจะไม่มี ความรุนแรง แต่เป็นความขัดแย้งที่แฝงซ่อนอยู่ในสื่อและเครื่องมือสื่อสาร และอาจปะทุออกมาภายนอก ตามที่เป็นข่าวสร้างความวิตกกังวล (กูเบิร์ต สมุทรจักร และกุลทิพย์ ศาสตรระจุ, 2558) ทั้งนี้ ความขัดแย้งทั่วไปที่เกิดขึ้นในโลกจริงจึงถูกนำเสนอ ตอกย้ำในโลกของสื่อ และการทะเลาะวิวาทได้ขยายวงกว้างออกไปในสังคมออนไลน์ เป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกัน และอาจสร้างกระแสให้เกิดความขัดแย้งที่ขยายวงกว้างออกไปในทุกๆ พื้นที่การสื่อสาร (Platform) ซึ่งหากไม่ศึกษา ไม่หาวิธีจัดการ ความขัดแย้งดังกล่าวอาจเกิดเป็นความรุนแรง ต่อเนื่อง ขยายวงกว้างออกไป อาจทำให้สะสมความขัดแย้ง นำไปสู่ปัญหาของสังคมและความมั่นคงของรัฐต่อไปได้

สำหรับประเทศไทยเป็นประเทศที่ไม่จำกัดการนับถือศาสนาของประชาชนคนไทย หรือคนที่เข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทย โดยสถิติการนับถือศาสนาของประชาชนจากการสำรวจสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2543 พ.ศ. 2551 พ.ศ. 2554 และ พ.ศ. 2557 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าในประเทศไทย มีผู้นับถือศาสนาพุทธอยู่เป็นจำนวนมากที่สุด ทั้งนี้สถิติดังนี้

ศาสนา	พ.ศ. 2543	พ.ศ. 2551	พ.ศ. 2554	พ.ศ. 2557
ศาสนาพุทธ	57,157,751 (93.83%)	94.9%	94.6%	94.6%

หมายเหตุ – อ้างอิง สำนะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2543, สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร / สำนะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2551, สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร / สำนะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2557, สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

ในจำนวนประชากรที่นับถือพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชนนิกายเถรวาท หรือมหานิกาย ซึ่งในปัจจุบันศาสนาพุทธในประเทศไทยได้ผสมผสานเข้ากับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และความเชื่อพื้นบ้าน อย่างเช่น การตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ การถือฤกษ์ อย่างไรก็ดี พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีส่วนหนึ่งที่นับถือสายธรรมยุติ ซึ่งด้วยหลักปฏิบัติที่แตกต่างกันของ 2 นิกาย จึงเป็นต้นเหตุแห่งความขัดแย้งในยุคแรก ตั้งแต่มีการตั้งคณะธรรมยุตขึ้นมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวได้เพิ่มพูนขึ้นจากความรู้สึกไม่ได้รับความเป็นธรรม ถูกเปรียบเทียบในเชิงการศึกษาว่า มหานิกายมีการศึกษาน้อยกว่า และไม่เคร่งครัดเท่าคณะธรรมยุต อย่างไรก็ดี มหานิกายก็มีจำนวนมากกว่า จนกระทั่งในปัจจุบัน ประชาชนได้รับรู้รับทราบข่าวคราวความขัดแย้งของธรรมยุตและมหานิกาย ที่มากเกินไปกว่าหลักปฏิบัติที่ยึดแนวทางอนุรักษนิยม และสังคมนิยม แต่ได้พัฒนาเป็นความขัดแย้งเชิงการเมืองที่มีผู้มีอำนาจสนับสนุนแต่ละนิกาย กลายเป็นยุคเลื่อง – แดงที่ขัดแย้งกันในเชิงโครงสร้าง เป็นเรื่องของการแย่งชิงอำนาจและการใช้อำนาจ (ทางการเมือง) นอกจากนี้ยังอาจเชื่อมโยงไปถึงความขัดแย้งเชิงเศรษฐศาสตร์ที่เกิดจากผลประโยชน์บางประการ ซึ่งสื่อต่างๆ ก็ได้นำเสนอเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวงการศาสนา และเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างมากในสังคมออนไลน์ ซึ่งทำให้สังคมลดความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อการสงฆ์ไปจำนวนหนึ่ง

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของสงฆ์ ได้เชื่อมโยงไปยังกลุ่มคนที่นับถือแต่ละนิกาย ในลักษณะความสัมพันธ์เชิงเดียว คือ สังคมฆราวาส (เศรษฐศาสตร์และการเมือง) ก็เข้าไปมีบทบาทในการค้าศาสนา ในขณะเดียวกันคณะสงฆ์บางคณะก็ได้สร้างฐานมวลชน มีลูกศิษย์ลูกหาจำนวนมากซึ่งประกอบด้วยคนหลายระดับ ดังนั้นเมื่อเกิดการนำเสนอในเรื่องความขัดแย้งผ่านทางสื่อ และขยายวงกว้างออกไปในสังคมออนไลน์ จึงเกิดกระแสการขัดแย้งขึ้นในนั้นด้วย ซึ่งหลายครั้งก้าวไปจากการแสดงความคิดเห็น เป็นความรุนแรง สร้างความเกลียดชังระหว่างกันมากยิ่งขึ้นด้วยประทุษวาจา กลายเป็น “สงครามความคิด” ผ่าน “คีย์บอร์ด”

กรณีศึกษาที่น่าสนใจคือ กรณีวัดพระธรรมกาย เนื่องจากเป็นประเด็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และได้เผยแพร่ผ่านสื่อ มีการวิพากษ์วิจารณ์ แสดงความเห็นกันในวงกว้าง ทั้งภาครัฐ สื่อ นักวิชาการ และประชาชน ทั้งผ่านการแลกเปลี่ยน เวทีความคิด สื่อต่างๆ รวมถึงสังคมออนไลน์ ที่คนมีเสรีภาพ (บ้าง) ในการเสนอความคิดเห็น อย่างไรก็ตาม ด้วยกลุ่มที่มีความเชื่อมโยง ศรัทธาในคำสอน บุคคล หรือด้วยเหตุผลอื่นใด ย่อมมีจุดมุ่งหมาย ความคิดเห็น และพฤติกรรมที่แตกต่างไปจากกลุ่มที่ต่อต้าน ไม่เห็นด้วยกับหลักคิดของวัดพระธรรมกาย ซึ่งทำให้ไม่ว่าในพื้นที่ใดที่พบเห็นความแตกต่างของจุดมุ่งหมายและความคิดเห็นอย่างมีจุดเริ่มต้น และอาจพัฒนาไปสู่ความขัดแย้ง ในระดับต่างๆ ได้

ผู้ศึกษาได้เห็นความสำคัญของการศึกษาเรื่อง สื่อกับการจัดการความขัดแย้งต่อกรณี “วัดพระธรรมกาย”: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ประเมิน และพัฒนา เพื่อสังคมไทยยุค 4.0 เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้งทางความคิดในแวดวงพระพุทธศาสนา ประเมินการใช้สื่อเพื่อจัดการความขัดแย้งดังกล่าวของภาคส่วนต่างๆ และนำเสนอข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาแนวทางการสร้างสังคมสันติ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการความขัดแย้งในพระพุทธศาสนาในสื่อ ที่ก่อให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลง (Impact) ในการลดความขัดแย้งและสร้างสันติสุขในสังคม ทั้งนี้ การศึกษาดังกล่าวไม่ได้มุ่งเน้นในการตัดสินความถูก-ผิด ของหลักคิดในทางพระพุทธศาสนา ที่กลุ่มนักบวชและผู้นับถือศาสนามีความเชื่อและแนวทางที่แตกต่างกัน แต่เป็นการศึกษาความขัดแย้งของสื่อและผู้ที่เกี่ยวข้อง ที่มีความขัดแย้งจากประเด็นดังกล่าวเท่านั้น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการจัดการปัญหาความขัดแย้งอีกทางหนึ่ง

2. ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตของการดำเนินงานหรือแผนการดำเนินงาน

การศึกษาเรื่องนี้ สื่อกับการจัดการความขัดแย้งต่อกรณี “วัดพระธรรมกาย”: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ประเมิน และพัฒนา เพื่อสังคมไทยยุค 4.0 เป็นการพัฒนาต่อยอดจากการศึกษา เรื่อง “ความขัดแย้งและการจัดการของคนในสังคมออนไลน์ต่อกรณี ‘วัดพระธรรมกาย’: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ประเมิน และพัฒนา” ของผู้ศึกษา ในฐานะสมาชิกของนักศึกษาในกลุ่มที่ 1 หลักสูตรประกาศนียบัตรแนวคิดพื้นฐานการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี รุ่นที่ 1 (พขส.1) สถาบันพระปกเกล้า โดยได้ศึกษาและปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมในบริบทของสื่อกระจายเสียงและสื่อโทรทัศน์ ตามรูปแบบวิธีการศึกษาทางนิเทศศาสตร์ วารสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน รวมถึงสังคมศาสตร์ และปรัชญา โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้งในสื่อและช่องทางที่เกี่ยวข้องที่เกิดจากความขัดแย้งทางความคิดต่อแวดวงพระพุทธศาสนา และยกกรณีศึกษา “วัดพระธรรมกาย” ซึ่งอยู่ “ในกระแส” ช่วงปีที่ได้ศึกษา (พ.ศ. 2559) จากนั้นจึงประเมินการจัดการความขัดแย้งดังกล่าวว่าเป็นไปโดยใช้แนวทางสันติวิธีหรือไม่ และนำเสนอแนวคิด ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาแนวทางการสร้างสังคมสันติ โดยจำกัดข้อมูลเท่าที่ผู้ศึกษาเข้าถึงได้จนถึงเดือนมิถุนายน 2559

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาเรื่องนี้ เป็นการศึกษาความขัดแย้งบนความขัดแย้ง โดยเป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) และจากผลที่ได้จากข้อมูล (Data) เอกสาร (Document) การนำเสนอของสื่อกระจายเสียงและโทรทัศน์ที่สืบค้นย้อนหลังได้ทางออนไลน์ รวมทั้งจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยผ่านการตีความตามหลักวิชาการ

วิธีการศึกษา

การเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษา ใช้วิธีการเก็บข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary sources) ซึ่งตามนิยามทั่วไปหมายความว่า เป็นแหล่งของข้อมูลที่ได้จากรายงาน หรือถ่ายทอดมาจากข้อมูลขั้นต้น หรือนำข้อมูลปฐมภูมิ มาสังเคราะห์และเรียบเรียงขึ้นใหม่เพื่อเสนอข้อคิดหรือแนวโน้มบางประการ โดยผู้ศึกษาได้คัดเลือกสื่อโทรทัศน์ โดยวิธีสุ่มเลือกตัวอย่างข้อมูล 1 ตัวอย่าง (ข่าว/บทความ/ข้อความตั้งต้น) และบันทึกความคิดเห็นของผู้ที่ได้อ่าน ตัวอย่างข้อมูลนั้นๆ และมีความเห็นต่อประเด็นดังกล่าวไปด้วย โดยกำหนดเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) สื่อที่นำเสนอทั่วไป ไม่ใช่สื่อของกลุ่มสนับสนุนหรือต่อต้านวัดพระธรรมกาย ได้แก่ New TV, Nation TV และเว็บไซต์กระปุกดอทคอม 2) สื่อโทรทัศน์ของวัดพระธรรมกาย ได้แก่ ช่องรายการ DMC เว็บเพจ และ Facebook DMC News และสำนักสื่อสารองค์กร วัดพระธรรมกาย และ 3) พื้นที่ข่าวจากกลุ่มที่มีประเด็นขัดแย้งกับวัดพระธรรมกาย ประกอบด้วย หลวงปู่พุทธอิสระ (Buddha Isara) และ DSI กรมสอบสวนคดีพิเศษ ซึ่งในกลุ่มที่ 3) เก็บข้อมูลจำนวน 2 สื่อ เนื่องจากในช่วงการเก็บข้อมูลมีเพียง 2 องค์กรที่มีประเด็นขัดแย้งโดยตรงกับวัดพระธรรมกาย

ทั้งนี้ ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์และประเมินความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะที่มุ่งเน้นให้เกิดกรอบแนวคิดเพื่อการพัฒนา

3. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้สามารถวิเคราะห์และประเมินประเด็นสำคัญ 3 ประเด็น ได้แก่ การจัดการความขัดแย้ง การใช้สื่อสื่อสาร และวัดพระธรรมกาย ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทั้ง 3 ประเด็น อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดของการนำเสนอ จึงขอสรุปให้เห็นแนวคิดโดยคร่าว ดังนี้

3.1 แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยความขัดแย้ง

เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันย่อมเป็นปกติธรรมดาที่จะต้องขัดแย้งกัน ความขัดแย้งจึงเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคม มนุษย์มีความขัดแย้งกันได้ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์ขาดสันติภาพ トラบใดที่ยังไม่เลือกใช้วิธีการรุนแรงในการจัดการกับความขัดแย้ง กล่าวโดยรวมแล้ว สันติภาพเชิงอุดมการณ์หรืออุดมคติที่ปราศจากความขัดแย้ง กับสันติภาพที่ไม่ได้ปฏิเสธความขัดแย้ง และเป็นสันติภาพในระดับที่อยู่กับความขัดแย้งโดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อกัน เมื่อพูดถึงสันติภาพ เราจะพบคำที่เกี่ยวข้องหลักๆ อยู่ 4 คำ คือ ความขัดแย้ง ความรุนแรง สันติวิธี และสันติภาพ ความขัดแย้งเป็นนัยของความไม่ลงรอยกัน เป็นลักษณะของการต่อสู้ (Fight) การทำสงคราม (Warfare) ความไม่ลงรอยหรือเข้ากันไม่ได้ (Incompatibility) การขัดซึ่งกันและกัน หรือการเป็นปรปักษ์ (Opposition) หมายถึง การที่บุคคลสองคนหรือกลุ่มบุคคลที่มีความเห็น ความเชื่อ ความต้องการไม่เหมือนกัน ได้แย้งหรือโต้เถียงกัน ดิ้นรนต่อสู้และแข่งขันกัน ตั้งแต่ความคิดเห็น ความต้องการ เป้าหมาย

และพฤติกรรมขัดกัน คำว่า “ขัดแย้ง” ประกอบด้วยคำสองคำ กล่าวคือ “ขัด” ซึ่งหมายถึง การไม่ทำตาม ฝ่าฝืน ขืนใจ และ “แย้ง” หมายถึง ไม่ตรงหรือลงรอยเดียวกัน ต้านไว้ ทานไว้ ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า “ขัดแย้ง” นั้น หมายถึงการที่บุคคลทั้งสองฝ่ายไม่ลงรอยกัน จึงพยายามที่จะต้านทานฝ่ายที่มีความเห็นไม่เหมือนกับตนเอง อาจมีการโต้แย้งหรือถกเถียงกัน และดิ้นรนต่อสู้และแข่งขันกัน ความขัดแย้งไม่ใช่เรื่องเลวร้ายเพียงอย่างเดียว หากความขัดแย้งนั้นสามารถคลี่คลายตัวเองและเปลี่ยนไปทางสร้างสรรค์ นำไปสู่ข้อยุติ และค้นพบหรือระบบ กติกาที่เป็นการทำงานออกที่ดีที่สุด (สิทธิพงศ์ สิทธิขจร, 2535)

เจค ลินช์ (Jake Lynch) (2557) เห็นว่า ความขัดแย้ง หมายถึง พฤติกรรม (การกระทำ) ของบุคคล ที่มีทัศนคติที่เป็นอริต่อกัน ความไม่ลงรอยกัน หรือสภาวะที่ไม่เห็นพ้องต้องกัน หรือความเป็นปฏิปักษ์กัน ระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคล โดยมีสาเหตุมาจากวัตถุประสงค์ ความไม่ลงรอยกันทางด้านความต้องการ ยังรวมถึงการต่อสู้กัน หรือการแข่งขันกันระหว่างความคิด ความเห็น ความสนใจ หรือผลประโยชน์ มุมมอง ทัศนคติ ค่านิยม แนวทาง ความชอบ อำนาจ สถานภาพ ทรัพยากร

การจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี คณะวิจัยนำเสนอแนวทางในการจัดการความขัดแย้ง โดยภาพรวม มีประเด็นที่น่าสนใจ (วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ, 2545) ได้แก่

1) การจัดการความขัดแย้งโดยวิธีการทางทูต 4 วิธี กล่าวคือ การเจรจา (Negotiation) การไต่สวน (Inquiry) การไกล่เกลี่ย (Reconciliation) หรือการไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง (Mediation) การประนีประนอมตกลง

2) การจัดการความขัดแย้งโดยวิธีทางกฎหมาย 3 วิธี คือ อนุญาโตตุลาการ (Arbitration) กระบวนการ ตัดสินทางศาลยุติธรรม กระบวนการออกกฎหมายบังคับโดยรัฐ

3) ทางเลือกเชิงสันติอื่นๆ มีหลากหลายวิธี เช่น การหลีกเลี่ยง หรือการถอนตัว (Avoiding or withdrawing) การเผชิญหน้า ไม่หนีปัญหาหรือยื้อเวลา (Confrontation) การโน้มน้าว การชักชวน การรบเร้า (Persuasion) การสนับสนุน การให้โอกาส ช่วยให้การตัดสินใจง่ายว่าจะทำอะไร (Supporting) การบังคับ ผลักดัน เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายมากกว่าความสัมพันธ์ (Competing, Forcing and compelling) การโอนอ่อนผ่อนตาม การเอื้อประโยชน์ (Accommodating or smoothing) การร่วมมือกัน การแบ่งปัน ปันส่วน สร้างความสัมพันธ์และเป้าหมาย (Collaborating, integrating, or problem solving) เป็นต้น

แนวคิดจากพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2538) และ (2554) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2540) และพระโสภณคณาภรณ์ (2530) พบว่า พุทธสันติวิธี เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง และสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นได้ โดยปรากฏในรูปแบบที่เป็นคำสอนที่มากมายหลายบริบท โดยผู้ศึกษาเห็นว่า มีคำสอนอยู่ 4 ประเด็น ตามหลักปราน 4 ที่เป็นการจัดการความขัดแย้งได้ คือ

- 1) สังวรปธาน การป้องกันความขัดแย้ง
- 2) ปหานปธาน การแก้ไขเยียวยาความขัดแย้ง
- 3) ภาวนาปธาน การเสริมสร้างสันติภาพ
- 4) อนูรักขนาปธาน การรักษาสันติภาพ สนับสนุน และพัฒนาสันติภาพ

3.2 การสื่อสาร

การสื่อสาร (Communication) เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างบุคคลต่อบุคคล หรือบุคคลต่อกลุ่ม โดยใช้ภาษา เสียง สัญลักษณ์ สัญญาณ เครื่องหมาย หรือพฤติกรรมที่เข้าใจกัน ซึ่งมี นักวิชาการได้ให้ความหมายที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ การสื่อสารคือภาษาที่ผู้ส่งสารมีเจตนาจะถ่ายทอด ความคิดและวัตถุประสงค์ภายในใจไปยังผู้รับสารเป้าหมายที่แน่นอน แล้วต้องการให้ผู้รับสารเกิดปฏิกิริยา ตอบสนอง เกิดความเข้าใจใกล้เคียงกับความตั้งใจของผู้ส่งสาร ชรัมม์ (Schramm) ได้ให้ความเห็นว่า การสื่อสาร คือสัญญาณหรือภาษาที่ใช้ในการสื่อสารนั่นเอง การสื่อสารจะดำเนินไปได้ราบรื่นเมื่อทั้งสองฝ่ายมีความสามารถในการส่งภาษาและรับภาษาที่อีกฝ่ายหนึ่งส่งมา ในการสื่อสาร ทั้งผู้ส่งและผู้รับสารต่างทำหน้าที่ตีความภาษา ในการสื่อสารและป้อนกลับสารใหม่ที่ตีความแล้วกลับไป ซึ่งย่อมจะทำให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น

การสื่อสารนั้นแยกเป็น 2 แบบ คือ การสื่อสารเชิงวัจนภาษา (Verbal Communication) คือใช้ การสื่อสารผ่านภาษาพูดหรือภาษาเขียน และการสื่อสารเชิงอวัจนภาษา (Non-verbal Communication) เป็นการสื่อสารโดยรหัสหรือสัญลักษณ์ การสื่อสารจึงไม่ได้หมายความว่าเพียงการเขียนและการพูดเท่านั้น หาก แต่ยังรวมไปถึงดนตรี ภาพ การแสดง บัลเลต์ และพฤติกรรมทุกพฤติกรรมของมนุษย์อีกด้วย (กิตติมา สุรสุนธิ, 2541)

การสื่อสารในสังคมปัจจุบันมีความเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยี โดย พสนันท์ ปัญญาพร (2559) ได้นำเสนอ ไว้ในเว็บไซต์ www.photsanan.blogspot.com/2012/03/new-media.html ว่า สื่อออนไลน์ หมายถึง สื่อที่ผู้ส่งสารแบ่งปันสารซึ่งอยู่ในรูปแบบต่างๆ ไปยังผู้รับสารผ่านเครือข่ายออนไลน์ โดยสามารถโต้ตอบกัน ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร หรือผู้รับสารด้วยกันเอง โดยระบบเอื้อให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารทำหน้าที่ส่งสาร และรับสารได้พร้อมกันเป็นการสื่อสารสองทาง และสื่อยังทำหน้าที่ส่งสารได้หลายอย่างรวมกัน คือ ภาพ เสียง และข้อความไปพร้อมกัน ทำให้สื่อสามารถสื่อสารได้สองทางผ่านทางระบบเครือข่ายและมีศักยภาพเป็นสื่อแบบ ประสม (Multimedia) การสื่อสารออนไลน์ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางสังคมอย่างรวดเร็ว เพราะการสื่อสารออนไลน์ทำให้อิสระจากข้อจำกัดด้านเวลา อิสระจากข้อจำกัดด้านพรมแดน อิสระจาก ข้อจำกัดด้านขนาดและรูปแบบ และอิสระในฐานะนักบริโภคที่สามารถริเริ่มสร้างสรรค์ และควบคุมผลิต เนื้อหาเอง ประเภทของสื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบันนี้มีด้วยกันหลายชนิด ได้แก่ Weblogs Social Networking, Micro Blogging, Online Video, Photo Sharing, Wikis, Virtual Worlds Crowd Sourcing Podcasting และ Discuss/Review/Opinion

ในสังคมปัจจุบัน สังคมได้เกิดความขัดแย้งสาเหตุหนึ่งมาจากการสื่อสารที่ขาดความเข้าใจ และการใช้การสื่อสารเพื่อการว่าร้าย การใส่ร้ายหรือทำลายกัน ก่อให้เกิดการโกรธและจองเวรกัน ส่วนหนึ่งเพราะเหตุว่าสังคมมนุษย์สามารถสื่อสารกันได้ง่ายขึ้น ทั้งที่เจตนาารมณ์ของการสื่อสารก็คือการสื่อสารเพื่อการทำ ความเข้าใจกัน เรียนรู้กัน รับฟังกันเพื่อเพิ่มปัญญาความรู้ความสามารถ หรือเพื่อขยายความละเอียดของข้อมูลและ ความต้องการหรือความเข้าใจกันมากขึ้น ปัจจุบันสื่อออนไลน์บางส่วนได้แปรเปลี่ยนเป็นการสื่อสารเพื่อการ ระบายอารมณ์ความรู้สึก การข่ม การประณาม การดูหมิ่น หรือแม้แต่กระทั่งการให้เหตุผลหรือการถามคำถาม ก็มักจะเป็นการสื่อสารในลักษณะของความมีอคติอยู่ในใจ ปัญหาในการสื่อสารปัจจุบันเกิดจากการสื่อสาร ในลักษณะ 3 ข้อ คือ ถามหรือสื่อสารแบบไร้ประเด็น ไม่มีเป้าหมาย เรือยเปื่อย หรือสื่อสารกันบนพื้นฐาน ของความกระตุนความอยากร ความใคร่ ความโกรธ ความเกลียดชัง และสื่อสารเพื่อประณามหยามเหยียด คนอื่นด้วยหวังจะยกตนให้โดดเด่น อดฐานะหรือความรู้ของตน การสื่อสารเช่นนี้ย่อมไม่พ้นการทะเลาะหรือ กระทบกระแทกกันอยู่รำไป (กาญจนา แก้วเทพ, 2532)

การสื่อสารที่ง่ายและขาดการรับผิดชอบต่อการสื่อสารของตน มีทั้งการให้ข้อมูลที่เป็นเท็จ โกหก มอมเมา ไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานแห่งความจริง ซึ่งต่างเป็นชนวนเหตุให้สังคมเกิดความขัดแย้งกัน จากสภาพ ความขัดแย้งที่เกิดจากการสื่อสารดังกล่าว ได้มีนักวิชาการได้เสนอแนวทางเพื่อการแก้ไขปัญหาหลากหลาย และแตกต่างกันไป เช่น โยฮัล กันตุง (Johan Galtung) อ่างในชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2533) ซึ่งเป็นนักสันติภาพ และความรุนแรงศึกษา ได้ให้กรอบการสื่อสารว่าจะต้องมุ่งเน้นเรื่องสันติภาพ มุ่งเน้นรายงาน ความจริง มุ่งเน้นรายงานเสียงจากประชาชนทั่วไปและเหยื่อ และต้องให้น้ำหนักในเรื่องทางออกของความขัดแย้ง จะต้องสื่อสารเพื่อนำผู้คนไปสู่ความรู้อันเป็นสัจธรรม พร้อมทั้งสร้างสรรค์การอยู่ร่วมกัน กล่าวคือ จะต้อง สะท้อนความเป็นจริง สร้างความสมดุลทางสังคม กว้างขวางและเท่าเทียม ประชาธิปไตย สร้างมิตินาชน เพื่อกำหนดบังคับให้เจ้าหน้าที่รัฐหาทางปฏิบัติ

เมื่อสื่อได้นำเสนอโดยขาดความรับผิดชอบ ดังนั้น จึงต้องมีการกำกับดูแลสื่อ โดยมีกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย กฎหมายที่กำกับดูแลสื่อกระจายเสียงและสื่อโทรทัศน์โดยตรง ได้แก่ พระราชบัญญัติการประกอบ กิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ. 2551 และพระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการ ประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2553 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 โดยมีกฎหมายกำกับดูแลช่องทางการสื่อสารอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วย การกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ และพระราชบัญญัติภาพยนตร์และวีดิทัศน์ พ.ศ. 2551 เป็นต้น

3.3 ประวัติวัดพระธรรมกาย

วัดพระธรรมกายสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2513 ตรงกับวันมาฆบูชา มีพื้นที่ในระยะบุกเบิกสร้างวัด 196 ไร่ อยู่ในพื้นที่ของวัดพระธรรมกาย และอยู่ในพื้นที่ของมูลนิธิธรรมกาย 2,534 ไร่ ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองสาม อำเภอก ลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ได้รับอนุญาตให้ตั้งเป็นวัดโดยสมบูรณ์ตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2520 โดยมีพระราชภาวนาวิสุทธิเป็นเจ้าอาวาส มีพระภิกษุ 642 รูป สามเณร 373 รูป

อุบาสก 144 คน อุบาสิกา 492 คน และพนักงาน 750 คน จุดกำเนิดของวัดพระธรรมกาย และการปฏิบัติสมาธิ วิชาธรรมกาย เกิดจากการสอนของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ที่ถ่ายทอดวิธีการปฏิบัติธรรมให้แก่ คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2481 และคุณยายอาจารย์ได้สอนวิธีการ ปฏิบัติธรรมดังกล่าวให้กับพระราชภาวนาวิสุทธิ (หลวงพ่อัมมชโย) และพระภาวนาวิริยคุณ (หลวงพ่อดัตตชีโว) ด้วยความตั้งใจที่จะเผยแผ่การปฏิบัติธรรมเพื่อให้คนทั่วไปพบความสุขภายใน คุณยายจึงคิดว่าจะต้องหา แผ่นดินสัก 50 ไร่ เป็นสถานที่ไปมาสะดวก ไม่ห่างไกลตัวเมืองมากนัก คุณวรณี สุนทรเวช ท่านมีจิตศรัทธา เพราะเห็นว่าจะนำไปสร้างเป็นวัด จึงยกที่ดินให้ทั้งแปลง 196 ไร่ 9 ตารางวา ณ ตำบลคลองสาม อำเภอกลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ในปลายปี พ.ศ. 2512 และมาสร้างเป็นวัดพระธรรมกายในปัจจุบัน

ความตั้งใจแน่วแน่ของคณะผู้บุกเบิกสร้างวัด คือการอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน เพื่อสร้างสันติสุข ให้แก่ชาวโลก ได้กำหนดวัตถุประสงค์เป็นอุดมการณ์ของวัด 3 ประการ คือ

1. สร้างวัดให้เป็นวัด คือเป็นวัดที่สะอาด สงบ ร่มรื่น สำหรับการประพฤติปฏิบัติธรรมของประชาชน
2. สร้างพระให้เป็นพระ คือฝึกอบรมพระภิกษุให้ถึงพร้อมด้วยศีลาจารวัตร และคุณธรรมภายใน เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา สามารถเป็นครูสอนศีลธรรมให้แก่ประชาชนได้
3. สร้างคนให้เป็นคนดี คือสร้างคนดีมีศีลธรรม มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ และมีความมุ่งหวังให้วัดพระธรรมกายเป็นโรงเรียนสอนศีลธรรมให้กับประชาชน สร้างคน สร้างวัด (ธรรมกาย มูลนิธิ, 2545)

4. ผลการศึกษา

พระพุทธศาสนาได้ก่อเกิดขึ้นในประเทศอินเดีย ภายใต้สังคมที่มีความเชื่อหรือลัทธิที่หลากหลาย คำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่เกิดจากชุดคำสอนใหม่ของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ พระพุทธเจ้าได้ประกาศคำสอนที่มีเป้าหมายไปในทิศทางที่ต่างไปจากคัมภีร์พระเวท เพราะพระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องกรรมวาที กิริยาวัท วิริยาวัท, การฝึกฝนพัฒนาสติปัญญาความไม่ประมาท, การมุ่งอิสรภาพ, การมุ่งประโยชน์สุขเพื่อส่วนรวม เป็นต้น ทรงสอนให้เลิกถือชนชั้นวรรณะ เลิกการบูชาอัญญ์ สอนให้แก้ปัญหาด้วยวิธีการแห่งเมตตากรุณาอย่างสากล โดยภาพรวมของคำสอนได้สะท้อนคุณลักษณะของการเสริมสร้างสันติสุขต่อสังคม ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยฉบับนี้ คณะวิจัยจึงทำการศึกษาริบท คำสอน และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสันติภาพหรือสังคมสันติสุขของพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งบริบทของสังคมพุทธบริษัทภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในปัจจุบัน ทั้งนี้ เพื่อให้สามารถวิเคราะห์สื่อกับการจัดการความขัดแย้งต่อกรณี “วัดพระธรรมกาย” อันจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาแนวทางการกำกับดูแลสื่อให้ส่งเสริมการสร้างสังคมสันติ เป็นแนวทางในการจัดการความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา ในสังคมไทยยุค 4.0 ที่มีสื่อเป็นองค์ประกอบหนึ่ง ทั้งนี้ ผู้ศึกษาไม่ได้มุ่งเน้นในการตัดสินความถูก-ผิด ของหลักคิดในทางพระพุทธศาสนาของแต่ละกลุ่มที่มีความคิดเห็นแตกต่างกัน แต่เป็นการวิเคราะห์ความขัดแย้งของสื่อกระจายเสียงและสื่อโทรทัศน์ที่เชื่อมโยงไปสู่สังคมออนไลน์ที่มีความขัดแย้งจากประเด็นดังกล่าวเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาตามกรณีศึกษานี้ ข้อมูลทุติยภูมิเป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมการนำเสนอของสื่อกระจายเสียงและสื่อโทรทัศน์ รวมถึงสื่อออนไลน์ในยุคหลอมรวมที่เชื่อมโยงกันที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป โดยผู้ศึกษาไม่ได้ตั้งคำถามเฉพาะเพื่อเก็บข้อมูลโดยตรง ทั้งนี้ เนื่องจากคณะผู้ศึกษามีจุดมุ่งหมายที่จะหลีกเลี่ยงการนำเข้าสู่ประเด็นความขัดแย้งที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งอาจเกิดเหตุที่เหนื่อการควบคุมได้

ข้อสันนิษฐานเบื้องต้นคือ สื่อมีลักษณะที่มุ่งเน้นการนำเสนอข่าวและสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งมีลักษณะเป็นข้อมูล ข้อเท็จจริงของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ชาวในปัจจุบัน โดยเฉพาะข่าวของสถานีที่นำเสนอ อาจมีกองบรรณาธิการ หรือการนำเสนอประเด็นข่าวที่แตกต่างจากข่าวที่นำเสนอผ่านช่องทางอื่นๆ โดยมุ่งเน้นความรวดเร็วและประเด็นที่เป็นที่สนใจ เป็น “กระแส” ที่คนให้ความสนใจ จึงอาจมีการนำเสนอที่มีกระบวนการกลั่นกรองในระดับหนึ่ง หรือมีกระบวนการวิเคราะห์เป็น “สก็๊ป” วิเคราะห์สถานการณ์ ในขณะที่เดียวกันก็อาจมีบางสื่อที่นำข้อมูลจากสื่อออนไลน์หรือสื่ออื่นมานำเสนอด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ อาจนำเสนอความคิดเห็นหรือประเด็นที่มุ่งให้กระทบอารมณ์ ความรู้สึกของคนรับสื่อ ซึ่งสามารถวิเคราะห์และประเมินได้ ดังนี้

4.1 การวิเคราะห์

ปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่สื่อได้นำเสนอเกี่ยวกับกรณีวัดพระธรรมกาย จัดว่าเป็นความขัดแย้งที่นำศึกษาสำหรับสังคมไทย เพราะเป็นความขัดแย้งที่มีมิติของศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง กล่าวคือ ปกติบริบทของสังคมไทยจะมีความเคารพและเกรงใจพระสงฆ์ แต่สำหรับกรณีความขัดแย้งที่เกี่ยวกับวัดพระธรรมกาย

ได้สะท้อนถึงสภาพของสังคมไทยที่มีวัฒนธรรมและค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ผู้ศึกษาได้มองเห็นความสำคัญของสื่อว่าเป็นเหตุกระตุ้นหรือเอื้อให้เกิดความขัดแย้งกันได้ง่าย ทั้งนี้ เพราะพฤติกรรมการใช้สื่อของคน ที่มีการกระจายขยายผลได้อย่างรวดเร็วด้วยช่องทางอื่นๆ และสามารถโต้ตอบหรือแสดงความคิดเห็นได้อย่างรวดเร็ว ประกอบกับเทคโนโลยีที่ทำให้ทุกคนเข้าถึงสื่อได้ง่าย ไม่จำกัดด้วยเครื่องรับโทรทัศน์หรือเครื่องรับวิทยุเท่านั้น ซึ่งทำให้และพฤติกรรมของการใช้สื่อกระจายเสียง สื่อโทรทัศน์ และสื่อออนไลน์ได้ส่งผลกระทบต่อสังคม คือความขัดแย้งกันในวงกว้าง จากการศึกษาปรากฏการณ์ที่สื่อนำเสนอข้อมูลความขัดแย้งที่เกี่ยวกับประเด็นวัดพระธรรมกาย ผู้วิจัยได้เห็นพฤติกรรมที่ส่งผลต่อสังคมทั้งในแง่ที่เป็นโทษ และทั้งในแง่ที่เป็นประโยชน์ จึงได้ประมวลผลกระทบทั้งสองด้านไว้เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ช่วยกันออกแบบ ควบคุม และกำหนดทิศทางเพื่อการป้องกันความขัดแย้งและนำสื่อมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดต่อสังคม สรุปเป็นประเด็นต่อไปนี้

1) การวิเคราะห์ความขัดแย้งบนสื่อต่อกรณีวัดพระธรรมกาย

จากข้อมูลของสื่อต่อกรณีวัดพระธรรมกาย มีข้อสังเกตในเบื้องต้นว่า Hate Speech หรือวาจาที่สร้างความเกลียดชัง มีทั้งรูปแบบของเสียงและภาพ ไม่ปรากฏมากนักบนสื่อกระจายเสียงและสื่อโทรทัศน์ แต่อาจพบได้บ้างหากมีการนำเสนอข่าวหรือขยายผลในสื่อออนไลน์ ซึ่งมีเสรีภาพของการออนไลน์มากกว่า ทั้งนี้ การศึกษาอาจวิเคราะห์ Hate Speech ที่นำไปสู่ความรุนแรง โดยสถานีวิทยุโทรทัศน์ มีกระบวนการกลั่นกรองและตรวจสอบเนื้อหาออกอากาศ โดยมีกรอบกฎหมายว่าด้วยการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ ส่วนสถานีวิทยุทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับวัด ย่อมไม่แสดงความขัดแย้งอยู่เป็นพื้นฐาน รวมทั้งเมื่อเป็นประเด็นทางศาสนา จึงพบความเสี่ยงที่มีผลต่อความทนกันได้อยู่ในระดับน้อยถึงน้อยที่สุด จาก 5 ระดับ อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาพบว่า ในเนื้อหาที่นำเสนอข่าวหรือต่อเนื่องในสื่อออนไลน์ของสถานีวิทยุทัศน์เอง มีผู้ใช้สื่อออนไลน์ที่โต้ตอบหรือแสดงความคิดเห็นในระดับต้งแต่น้อยที่สุด น้อยจนถึงปานกลาง และมาก ทั้งนี้ ขอไม่ยกตัวอย่างคำ วลี หรือประโยคมาจัดระดับความเสี่ยงดังกล่าว เนื่องจากอาจมี คำที่ไม่เหมาะสมปรากฏขึ้นในการศึกษานี้ อย่างไรก็ตาม วิเคราะห์ในเบื้องต้นได้ว่า คำในลักษณะที่จะนำไปสู่ความรุนแรงมากที่สุด คือคำหยาบคาย คำประชดประชัน ส่วนในระดับที่รองลงมา เป็นคำในลักษณะการเปรียบเทียบกับสิ่งที่ไม่ดี หรือไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม หรือเปรียบเทียบ พระ/คนกับสัตว์ เป็นต้น ส่วนคำที่มีแนวโน้มที่จะไม่ทำให้เกิดความรุนแรงของความขัดแย้ง คือคำที่แสดงถึงหลักคิดและคำทั่วไป ทั้งนี้ ไม่เพียงเฉพาะคำ วลี ประโยค เท่านั้นที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงด้วยก็ได้ โดยมีปัจจัยขึ้นกับบริบทและเนื้อหาการโต้ตอบด้วย

2) การวิเคราะห์ประเภทความขัดแย้งของคน ต่อกรณีวัดพระธรรมกายที่น่าเสนอผ่านสื่อ

ความขัดแย้งของผู้บริโภคสื่อและคนในสังคมมีความเกี่ยวเนื่องกับประเภทของความขัดแย้งหลายประเภท อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์ความขัดแย้งสื่อโทรทัศน์ได้นำเสนอ หรือจากการใช้สื่อออนไลน์ ในกรณีศึกษาความขัดแย้งเกี่ยวกับวัดพระธรรมกายแล้วพบว่า เป็นความขัดแย้งในลักษณะความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม (Value Conflict) ได้แก่ ศาสนา โลกทัศน์หรือความเชื่อต่างกัน การให้ความสำคัญที่ต่างกัน เกณฑ์ประเมินต่างกัน ภูมิหลังทางวัฒนธรรมต่างกัน ภูมิหลังส่วนบุคคลต่างกัน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ต่างกัน ทั้งนี้ มีแนวโน้มเชื่อมโยงไปสู่ความขัดแย้งในลักษณะอื่นด้วย คือความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict) ซึ่งเกี่ยวเนื่องจากความเชื่อต่อความจริงที่เกิดขึ้นจริงที่น่าเสนอผ่านสื่อ ซึ่งเป็นข้อมูลที่นำเสนอต่อความขัดแย้งในสังคม โดยในกรณีวัดพระธรรมกาย ซึ่งเป็นเรื่องของการมีข้อมูล ข้อมูลขัดกัน ขาดข้อมูล เข้าใจผิด ขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้อง สับสนเรื่องหน้าที่ มุมมองต่างกันในเรื่องของข้อมูล

นอกจากนี้ เนื่องจากประเด็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจริงในกรณีวัดพระธรรมกาย มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องทางกฎหมาย การดำเนินคดี โดยมีผู้เกี่ยวข้องหลักในช่วงปี 2559 คือกรมสอบสวนคดีพิเศษ (DSI) ในภารกิจควบคุมตัวพระเทพญาณมหามุนี หรือพระธัมมชโย เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย ในคดีร่วมกันยักยอกทรัพย์และรับของโจร ตามหมายจับของศาลอาญา ทางสื่อโทรทัศน์และสื่ออื่นๆ ของฝ่ายวัดพระธรรมกายเห็นว่า กรณีนี้อาจจะมีการเมืองอยู่เบื้องหลัง สังเกตได้จากการเคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบของบุคคล เช่น นายไพฑูรย์ นิติเตวัน หลวงปู่พุทธะอิสระ และนักวิชาการที่เคยอยู่ฝั่งวัดพระธรรมกาย ฯลฯ จึงมีการเชื่อมโยงไปสู่ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict) ได้แก่ ขัดแย้งเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่ปรารถนาและต้องการ เช่น อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่ โดยจากการนำเสนอข่าวเมื่อวันอาทิตย์ที่ 29 พฤษภาคม 2559 ที่มีมวลชนจากคลองสาม อำเภอกลองหลวง จังหวัดปทุมธานี มารวมตัวกันที่วัดพระธรรมกาย เพื่อร่วมกันประกอบกิจกรรมหลายอย่าง รวมทั้งการแสดงตนปกป้องพระธัมมชโย ซึ่งเป็นกลุ่มสนับสนุนวัดพระธรรมกาย หรือกลุ่มที่เห็นว่าพระธัมมชโยได้ทำประโยชน์ให้แก่ชาวบ้านไว้มาก การนำเสนอข่าวดังกล่าวของ Nation TV จึงนำไปสู่การนำเสนอเรื่องความขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์ที่ไม่อาจแยกกันได้กับความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม ที่เห็นได้ว่าฝ่ายที่ต้องการให้ดำเนินการกับพระธัมมชโยโดยเด็ดขาดมีการเมืองอยู่เบื้องหลัง ฝ่ายวัดพระธรรมกายก็ไม่พ้นข้อครหาที่มีการเมืองด้วยเช่นกัน ความจริงดังกล่าวที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อโทรทัศน์ทำให้ฝ่ายที่มีความเชื่อต่างกัน มีข้อมูลและความเชื่อในชุดที่ต่างกันให้เห็นต่างกัน และมีความขัดแย้งเกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ไม่พบการนำเสนอที่อาจส่งผลกระทบต่อความรุนแรง โดยวิเคราะห์จากข้อมูลการโต้ตอบในเว็บไซต์ข่าวที่มีการนำเสนอมากกว่าการนำเสนอข้อมูล ข้อวิเคราะห์ต่อสถานการณ์ หรือนำเสนอความคิดเห็น ทำให้การแสดงความคิดเห็นหรือโต้ตอบเป็นไปอย่างไม่รุนแรง เน้นการให้ข้อมูล โดยมีทั้งผู้ที่สนับสนุนวัดพระธรรมกาย และผู้ที่มีความคิดเห็นแตกต่างกับหลักธรรม คำสอนของวัดพระธรรมกายมาแสดงความคิดเห็น

3) การวิเคราะห์ลักษณะความขัดแย้งของการนำเสนอของสื่อ ต่อกรณีวัดพระธรรมกาย

ความขัดแย้งกรณีวัดพระธรรมกาย เป็นความขัดแย้งที่มีทั้งมิติของความขัดแย้งในลักษณะเชิงบวก กล่าวคือ องค์กร หน่วยงาน ต่างนำเสนอข้อมูลข่าวสาร หรือความคิดเห็นของฝ่ายตนเอง เพื่อให้เกิดการชี้แจงข้อเท็จจริงที่เป็นการให้ข้อมูล สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการ กระบวนการ วิธีการ การดำเนินการ และประเด็นอื่นๆ ขององค์กร เพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของคนในสังคม เช่น สื่อของวัดพระธรรมกายที่นำเสนอเกี่ยวกับคำแถลงของศิษย์วัดพระธรรมกายสอบถามความคืบหน้าในการดำเนินคดีต่อนายไพฑูริย์ นิตะวัน และพระสุวิทย์ วัดอ่อนน้อย ซึ่งเป็นตัวตั้งตัวตีในการกดดันให้ดำเนินคดีกับพระเทพญาณมหามุนี และเป็นผู้ต้องหาในคดีกบฏจากการ Shut down กรุงเทพฯ ประเด็นดังกล่าวมีผู้แสดงความรู้สึกต่อประเด็นทางสื่อดังกล่าวจำนวนมาก ภายในไม่กี่วัน โดยมีผู้กดถูกใจหรือกดแสดงอารมณ์อื่นๆ จำนวน 599 คน มีผู้นำเผยแพร่ต่อ 317 ครั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การเข้าถึงข้อมูลที่เกิดจากการชี้แจงของหน่วยงานดังกล่าว เป็นการใช้ออกาสทางความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในความเป็นจริง โดยใช้สื่อออนไลน์เป็นโอกาสในการสร้างความเข้าใจ

อนึ่ง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการศึกษานี้ เป็นความขัดแย้งในลักษณะเชิงลบ หมายถึง ความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดผลเสีย และบรรยากาศที่ไม่ดีต่อตัวเอง องค์กรและสังคม ทั้งนี้ เนื่องจากหากสื่อกระจายเสียงและสื่อโทรทัศน์ไม่มีกรอบความรับผิดชอบ อาจทำให้เกิดความทอนไม่ได้ เกิดผลเสียหรือบรรยากาศที่ไม่ดีได้

4) การวิเคราะห์การใช้สื่อเพื่อจัดการความขัดแย้งของภาคส่วนต่างๆ ต่อกรณีวัดพระธรรมกาย

วัดพระธรรมกายให้ความสำคัญกับการยึดพื้นที่ของสื่อ ทั้งสื่อหลัก คือช่องรายการโทรทัศน์ผ่านดาวเทียม และช่องรายการอื่นๆ ที่สนับสนุนวัดพระธรรมกาย รวมทั้งสื่อออนไลน์ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร โดยการสร้างความสัมพันธ์กับสื่อ ให้สื่อสามารถเข้าไปสืบค้นข้อมูล ตรวจสอบ และนำเสนอเกี่ยวกับวัดพระธรรมกายได้ ตลอดจนการสร้างเครือข่ายของสื่อกระแสหลัก วิทยุ โทรทัศน์ เช่น สถานีโทรทัศน์วอยซ์ทีวี 21 ที่นำเสนอข่าวและรายการธรรมะของวัดพระธรรมกาย ช่อง TV24 สถานีประชาชน และช่อง World Insight News (WIN NEWS) ซึ่งให้น้ำหนักการเสนอข่าวพรรคเพื่อไทย และ นปช. ก็มีการเสนอข่าวให้วัดพระธรรมกายในเชิงบวกตลอดมา (www.manager.co.th/SpecialScoop/ViewNews.aspx?NewsID=590000074061) รวมทั้งการยึดพื้นที่โซเชียลมีเดียให้เป็นสื่อป้องกันพระธัมมชโย มีการโพสต์และส่งต่อคลิปวิดีโอเพื่อเคลียร์ข่าวจริง ข่าวลือ ทุกประเด็นที่เป็นข้อครหาของสังคม ผ่านยูทูบ เฟซบุ๊ก และบล็อกเกอร์แบบ One To One เรียลไทม์ นอกจากนี้ วัดพระธรรมกายยังสร้างช่องทางการสื่อสารของตัวเอง เช่น โทรทัศน์ผ่านดาวเทียม DMC Channel หนังสือพิมพ์แจกฟรี เว็บไซต์ และสื่อสังคมออนไลน์อื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเว็บไซต์ “DMC” “สำนักสื่อสารองค์กร วัดพระธรรมกาย” “แผนกบาลี โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดพระธรรมกาย” “ศูนย์ประสานงานป้องกันอุทกภัย วัดพระธรรมกาย” “มหารัตนนิเวศน์ ฌ มหาธรรมกาย

เจดีย์ วัดพระธรรมกาย” เป็นต้น นอกจากนี้ วัดพระธรรมกายยังมุ่งใช้การสื่อสารดังกล่าวโดยกำหนดยุทธศาสตร์ของการสื่อสาร เพื่อจัดการความขัดแย้งของกระแสการสนับสนุนหรือโต้แย้งวัดพระธรรมกาย โดยใช้วาทกรรมสร้างแนวร่วมดึงพุทธศาสนิกชนเพิ่มฐานแทนการโต้ตอบอย่างรุนแรงกับผู้ที่แสดงความคิดเห็นต่าง ไม่เห็นด้วย หรือโจมตีหลักคิดของวัดพระธรรมกาย ซึ่งเป็นผลให้ศิษย์ของวัดพระธรรมกายมีแนวทางในการตอบโต้ในแนวทางนั้นเช่นกัน ซึ่งทำให้บรรยากาศของความขัดแย้งในสื่อที่ได้มีการนำเสนอหรือวิพากษ์วิจารณ์วัดพระธรรมกายเกิดความคุกรุ่น นำไปสู่ความรุนแรงได้

วัดพระธรรมกายไม่เพียงแต่ใช้ข้อดีของการสื่อสาร 2 ทาง ในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในการโต้ตอบเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็น และลดความขัดแย้ง ผู้ศึกษายังได้วิเคราะห์แล้วเห็นถึงการใช้สื่อของวัดพระธรรมกายเพื่อการจัดการความขัดแย้งต่อประเด็นที่สังคมวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับวัด โดยการนำบุคคลผู้นำเชื่อถือ ผู้นำทางสังคม รวมถึงนักการเมือง มาให้ความเห็นในเชิงที่เป็นบวก สร้างภาพลักษณ์ที่ดี มีการใช้แหล่งอ้างอิงต่างๆ เพื่อเน้นให้เห็นความน่าเชื่อถือของคนที่เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสาร อย่างไรก็ตาม กลยุทธ์ดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงในรายละเอียดอยู่บ้าง โดยช่วงหลัง (คาดว่าหลังจากที่เกิดการรัฐประหาร โดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ ในปี 2557 – ผู้ศึกษา) วัดพระธรรมกายไม่ใช้นักการเมืองทำหน้าที่ในการสื่อสารเกี่ยวกับวัดพระธรรมกายมากนัก ซึ่งสำนักข่าวต่างๆ ให้ความเห็นว่า ศิษย์ที่เป็นคนเสื้อแดงจะไม่ปรากฏในสื่อโทรทัศน์และสื่อที่เกี่ยวข้องของวัดพระธรรมกาย หรือหน้าเฟซบุ๊กของวัดพระธรรมกาย เพราะอาจจะเป็นการดึงไปเกี่ยวกับการเมือง นอกจากนี้ยังใช้กลยุทธ์การใช้วาทกรรม (Discourse) และการนำเสนอข้อมูลในเชิงบวกเพื่อยึดพื้นที่สื่อในการคานอำนาจในสื่อออนไลน์ของวัดพระธรรมกายแทนการใช้สื่อโทรทัศน์กระแสหลักและไม่ได้ตอบรุนแรง มุ่งให้เกิดการส่งต่อวาทกรรมกันเป็นทอดๆ เพื่อสื่อข้อความดังกล่าว เป็นกลยุทธ์ที่วัดพระธรรมกายใช้ในการจัดการความขัดแย้งต่อกรณีของตนเองที่ถูกนำเสนอผ่านทางสื่อ

การสร้างสารเพื่อช่วงชิงพื้นที่ในสื่อโทรทัศน์ และสร้างโอกาสในการสื่อสารเพื่อลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสภาพการณ์จริงที่เชื่อมโยงมาเป็นกระแสในสื่อออนไลน์ เป็นการใช้สื่อสังคมออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊กเป็นหลัก โดยนำเสนอทั้งในเชิงข้อความ ภาพ (ภาพจริง/กราฟิก) และวิดีโอ เพื่อให้เกิดความหลากหลายน่าสนใจ และใช้การเผยแพร่ซ้ำๆ

4.2 การประเมิน

การใช้สื่อกรณีวัดพระธรรมกาย ผู้สื่อสารมีวัตถุประสงค์ที่หลากหลายแตกต่างกันไป ทำให้เกิดปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมการสื่อสารทางสังคมที่เปลี่ยนไป สื่อ/คนสื่อสารเพื่อต้องการแสดงคามมีอยู่ของตัวเอง บางคนต้องการอวดเด่น อวดอ้างความดีความชอบของตน บางคนสื่อสารเพื่อต้องการข่มฝ่ายตรงข้าม หรือเพื่อต้องการกำจัดด้วยหวังทำลาย บางคนสื่อสารเพื่อความสุขสนุกสนาน บันเทิง สะใจหรือดีใจ และบางคนเพื่อการเรียนรู้ซักถามข้อสงสัย หรือสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน หรือเพื่อชี้แจงให้ข้อมูลข่าวสาร เรื่องราวเหตุการณ์ เป็นต้น การใช้สื่อดังกล่าวได้มีพลัง มีอิทธิพลส่งผลกระทบต่อทั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม สังคม อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการป้องกันและควบคุมการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล และเผื่อระวัง

ผู้ที่นำไปใช้ในทางที่ผิด เพื่อป้องกันความขัดแย้งที่ยากต่อการแก้ไข เช่น การสื่อสารเพื่อการปลุกฝังความเชื่อที่ผิดๆ หรือการปลุกเร้าความเกลียดชังด้านชาติ ศาสนา ฯลฯ เป็นต้น จากข้อมูลที่มีความหลากหลายทำให้คัดกรองข้อมูลที่ถูกต้องได้ยาก อีกทั้งผู้นำเสนอข้อมูลข่าวสารก็มีมากมาย ทั้งที่รู้จริงและรู้ไม่จริง กลายเป็นการบิดเบือนความจริง ทำให้ประชาชนผู้บริโภคสื่อเข้าใจผิดกันได้ง่าย

1) การประเมินผลกระทบของความขัดแย้งจากการใช้สื่อกรณีวัดพระธรรมกาย

จากปรากฏการณ์การใช้สื่อกรณีวัดพระธรรมกาย สื่อโทรทัศน์มีการคัดกรองข้อมูลข่าวสาร และมีตัวตนที่ชัดเจน ส่วนสื่อออนไลน์มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร และการแสดงความคิดเห็น ทั้งที่เปิดเผยและไม่เปิดเผยตัวตน ทำให้ยากต่อการตรวจสอบ มีการแอบแฝงหรือแอบอ้างชื่อหรือหน่วยงานเพื่อโจมตีหรือใส่ร้ายเพื่อให้เกิดความสับสน หรือยุยงให้แตกแยกและทะเลาะกันเอง โดยหลักการแล้วการสื่อสารจะต้องไม่เป็นการสร้างความเกลียดชัง ไม่ยุยงให้เกิดความรุนแรง ความขัดแย้ง และความเสียหายต่อบุคคลอื่น ต้องให้ความเคารพและให้เกียรติกัน เป็นกลาง ไม่อคติ เที่ยงตรง มีความรับผิดชอบ แต่การสื่อสารออนไลน์ในประเด็นการถกเถียงกรณีวัดพระธรรมกายนี้ ส่วนใหญ่เป็นการถกเถียงภายใต้พื้นฐานความเชื่อส่วนบุคคล ทำให้เกิดการละทิ้งเหตุผล ยึดมั่นถือมั่นในความเชื่อ ความศรัทธาส่วนตัว ทำให้เกิดการแตกแยกแบ่งฝ่าย และเกิดการระดมพลจับกลุ่มเพื่อมุ่งทำลายอีกกลุ่มอื่น เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ไม่เห็นตัวตน ในขณะเดียวกัน ปรากฏการณ์การรับสื่อไม่ว่าจะเป็นสื่อโทรทัศน์หรือสื่อออนไลน์ ก็จะขึ้นกับความรักและชื่นชอบ คนที่รักและชื่นชอบก็จะอ่านและตามดูเฉพาะสื่อที่สนับสนุนวัดพระธรรมกาย ส่วนคนที่ไม่ชอบ ไม่ศรัทธา ก็จะตามดูตามอ่านหรือเสพข้อมูลสื่อที่โจมตีวัดพระธรรมกาย กลายเป็นว่าสื่อมีส่วนเป็นเครื่องมือสร้างกลุ่มเพื่อคนที่เห็นเหมือนกันให้มารวมพลังกัน และในขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างความแตกแยกระหว่างกลุ่มให้แตกแยกกันมากยิ่งขึ้น ดังนั้น สื่อโทรทัศน์และสื่อออนไลน์จึงสร้างผลกระทบในเชิงความสัมพันธ์ของสังคมได้ดังนี้

1. สังคมแห่งการเลือกข้าง คือ สื่อนำพาคนที่ชื่นชอบหรือไม่ชื่นชอบในลักษณะเดียวกันได้มารวมตัวกันในเชิงความคิด ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่อาจเกิดขึ้นโดยเป็นการเลือกข้างของความเชื่อต่อวัดพระธรรมกาย โดยรับข้อมูลจากสื่อโทรทัศน์กระแสหลัก และนำมาแสดงออกถึงการเลือกข้างผ่านทาง การสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์

2. สังคมกลุ่มที่ไร้ตัวตน คือ กลุ่มสังคมที่ระดมความคิดเห็นเป็นสังคมที่ไร้ตัวตน ไม่มีสังกัดหรือปรากฏให้เห็นชัด

3. กระแสความคิดสังคมที่ไหลไม่หยุดยั้ง คือ บางกรณีเกิดการเรียกร้องหรือต่อต้าน เกลียดชังจากคนเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดการหามาตรการหรือเรียกร้อง โจมตีให้ใครก็ได้ไปกำจัดอีกฝ่ายหนึ่ง เรียกว่าเกิดการลงโทษทางสังคม เกิดการมีส่วนร่วมในการออกแบบเพื่อการกักขังในการแก้ปัญหาหรือกำจัดสิ่งที่ไม่ชื่นชอบ

4. พฤติกรรมการล้อเลียน คือ สังคมเกิดพฤติกรรมค่านิยมแบบใหม่ ซึ่งกระทบต่อความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการตัดต่อภาพ การล้อคำพูด การเปรียบเทียบการกระทำของมนุษย์กับสัตว์บางประเภท

เป็นต้น การกระทำบ่อยๆ กลายเป็นกระแสค่านิยมความเชื่อที่ว่าใครๆ ก็ทำได้ไม่ผิด จะสื่อสารอย่างไรก็ได้ เพราะทำกันมาจนกลายเป็นเรื่องปกติ ทั้งที่ข้อมูลอาจจะไม่จริงก็ตาม

2) การประเมินประโยชน์ของการใช้สื่อยุค 4.0 กรณีวัดพระธรรมกาย

ผู้ศึกษาได้ยอมรับในความเป็นจริงของการใช้สื่อออนไลน์ที่เกี่ยวกับวัดพระธรรมกายว่ามีการใช้มากกว่าสื่อโทรทัศน์ ซึ่งมีทั้งประโยชน์และโทษ เพราะสังคมสื่อออนไลน์เป็นสังคมสื่อขนาดใหญ่ ซึ่งถูกนำมาเป็นเครื่องมือสะท้อนมุมมอง ความคิด ความเชื่อ การแลกเปลี่ยน การสร้างมิตรภาพ ศัตรู และความขัดแย้งในด้านประโยชน์ของปรากฏการณ์การใช้สื่อออนไลน์ดังกล่าว โดยที่การใช้สื่อออนไลน์ในประเด็นวัดพระธรรมกาย อาจเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะหรือขัดแย้งกันได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็สามารถเป็นสื่อสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันได้ กล่าวคือ ความสัมพันธ์ที่แตกร้าวก็น่าจะกลับมาคืนดี หรือที่ดีแนบแน่นก็จะยิ่งกลมเกลียวกันมากยิ่งขึ้น สะท้อนให้เห็นว่า สื่อออนไลน์เป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์ได้เช่นกัน กล่าวคือ

1. การสนทนาแลกเปลี่ยนยุคใหม่ การใช้สื่อออนไลน์ในประเด็นวัดพระธรรมกาย ได้เกิดปรากฏการณ์พูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันมากขึ้น มีการแสดงภาพหลักฐาน อธิบาย ชี้แจงให้เข้าใจกันอย่างต่อเนื่อง ที่มากกว่าสื่อโทรทัศน์จะสามารถนำเสนอได้ด้วยข้อจำกัดด้านต่างๆ ทำให้เห็นประสิทธิภาพการสื่อสารว่า ได้ช่วยส่งเสริมให้สังคมได้เกิดการเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารในรูปแบบของการสนทนาเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างผู้ใช้ด้วยกันเอง เกิดความสัมพันธ์ในมิติของการทำความเข้าใจต่อกันและกัน ทางวัดสามารถให้ข้อมูลข่าวสารประชาสัมพันธ์ไปยังกลุ่มเป้าหมายได้หลากหลายกลุ่ม เผยแพร่ไปยังกลุ่มเป้าหมายจำนวนมาก ได้ทั่วประเทศและทั่วโลก และได้ในระยะเวลาพร้อมๆ กัน โดยไม่ต้องอาศัยสื่อโทรทัศน์

2. การมีส่วนร่วมของสังคม ประเด็นปัญหาวัดพระธรรมกายเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับมุมมองทางศาสนา เข้ามาเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นที่ทุกฝ่ายควรหันมาร่วมมือกันเพื่อหาทางออกที่เหมาะสม ในฐานะที่ทุกคนเป็นเจ้าของสังคมร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันออกแบบสังคม ดังเช่น กรณีการเดินรุดงค์ผ่านใจกลางเมือง ทำให้เกิดการจราจรติดขัด การนำเสนอผ่านสื่อโทรทัศน์กระแสหลักมีน้อย ในขณะที่การสื่อสารออนไลน์ได้ระดมความคิดสร้างกระแสกดดัน ทำให้ทางวัดพระธรรมกายต้องหยุดโครงการเพื่อสนองตอบความต้องการของสังคม คือไม่ฝืนกระแสสังคม ซึ่งก็สะท้อนอิทธิพลของการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและหาทางออก สมบูรณ์ถูกต้อง ช่วยให้สังคมได้เกิดการเรียนรู้ เกิดความร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหา

3. การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ ด้วยสื่อโทรทัศน์กระแสหลัก แม้จะเข้าสู่ยุคดิจิทัลและสามารถโต้ตอบได้ แต่ก็ไม่มีรูปแบบการโต้ตอบแบบที่สื่อออนไลน์ได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์การเรียนรู้รูปแบบใหม่ คือเป็นระบบรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ข้อมูล รูปภาพ รวมทั้งการอภิปรายถกเถียงปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน มีการนำเสนอ การเตรียมการ และการประดิษฐ์คิดค้นงานพร้อมต่อยอดองค์ความรู้ไม่สิ้นสุด

4. เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สังคมออนไลน์ทำให้เกิดการเรียนรู้และรับรู้เรื่องราวของบุคคลอื่นได้มากขึ้น ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์บางอย่าง เกิดการรับรู้ความสุขและความทุกข์ และร่วมกันช่วยเหลือระดมทุนเพื่อเป็นเครื่องเยียวยา สงเคราะห์อนุเคราะห์ต่อกันและกัน

5. ข้อเสนอแนะ : กรอบแนวคิดเพื่อการพัฒนา

แม้ว่าสื่อโทรทัศน์กระแสหลักจะไม่ได้แสดงให้เห็นถึงความรุนแรงของการขัดแย้ง แต่ไม่ได้หมายความว่าไม่มีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากกรณีดังกล่าว หากการสื่อสารที่เป็นไปเพื่อการยั่ว ยุ ปลุกปั่น ให้อารมณ์ หรือเป็นการสื่อสารกันด้วยอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งได้นำไปสู่การทำลายและความแตกแยกขัดแย้งกัน หรือทำให้สังคมเกิดการทะเลาะเบียดเบียนซึ่งกันและกัน โดยนับวันจะเพิ่มกระแสมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เพราะการสื่อสารที่ไร้ขอบเขต ขาดความรัก ความสามัคคี ไม่เคารพในสิทธิและเสรีภาพระหว่างมนุษย์ด้วยกัน จึงสมควรที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องควรหันมาร่วมมือกัน เพื่อหาทางออกสำหรับการยุติปัญหาความขัดแย้ง เพื่อไม่ให้ลุกลามไปสู่ความรุนแรงที่ยากต่อการแก้ไข

5.1 กรอบแนวคิดสำหรับการประยุกต์ใช้

การศึกษาพบข้อมูลปรากฏถึงความขัดแย้งทางด้านความคิด ความเชื่อ อันอาจนำไปสู่ความรุนแรงได้ ซึ่งหากไม่มีการดำเนินการใดๆ เพื่อจัดการกับความขัดแย้งดังกล่าว อาจเป็นบมปัญหาคู่ต่อสังคมไทย ที่มีการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายทางการเมืองอยู่แล้ว มีฝ่ายศาสนาที่ชัดเจนขึ้นอีก ทำให้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยมีความซับซ้อนขึ้นได้ ทั้งนี้ ตามที่ได้จำกัดขอบเขตของการศึกษาไว้ว่า ไม่ใช่การตัดสินว่าแนวคิดของวัดพระธรรมกายเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้ ผู้วิจัยเข้าใจในทางปฏิบัติว่า การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่ปรากฏบนสื่อต่างๆ ในกรณีวัดพระธรรมกายนั้นเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก เพราะเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ต้องอาศัยกฎหมายและบุคลากรเจ้าหน้าที่หลายภาคส่วนร่วมมือกัน แต่อย่างน้อยผู้วิจัยก็ยังคงคาดหวังที่จะได้เห็นการปรากฏตัวของสื่อโทรทัศน์ ที่เป็นทางเลือกในการได้รับข้อมูลข่าวสารเชิงบวกหรืออย่างสร้างสรรค์ให้มากขึ้น

ผู้ศึกษาขอเสนอกรอบแนวคิดสำหรับการประยุกต์ใช้โดยยกระดับขึ้นเป็นการจัดการความขัดแย้งของคนในสังคมซึ่งมีความเกี่ยวข้อง และใช้สื่อทุกประเภทอยู่เป็นประจำ ทั้งนี้ เห็นว่าเป้าหมายหรือปรัชญาของการสื่อสาร คือการส่งผ่านข้อมูลข้อเท็จจริงเพื่อความเข้าใจที่ตรงกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข เพื่อการเรียนรู้กัน เพื่อรับฟังกันและกัน เพื่อเพิ่มปัญญาความรู้ความสามารถ เพื่อขยายความละเอียดของข้อมูลและความต้องการหรือความเข้าใจกันให้มากขึ้น การสื่อสารที่ดีจำเป็นต้องมีกรอบหลักพื้นฐาน หรือหัวใจพื้นฐานเพื่อเป็นแนวปฏิบัติหรือเป็นทิศทางเดียวกัน จากการได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีในบทที่ผ่านมา ผู้ศึกษาได้ค้นพบหลักการพื้นฐาน ของการสื่อสาร โดยได้ร่วมกันกำหนดเป็นกรอบและทิศทางการสื่อสารออนไลน์ ซึ่งประมวลได้ 3 หลักการพื้นฐาน ดังนี้

1. การสื่อสารจะต้องไม่เป็นไปเพื่อการส่งเสริมการทำความชั่วทุกชนิด
2. การสื่อสารจะต้องเป็นไปเพื่อการส่งเสริมความดีงาม และเพื่อการชี้นำสังคมไปสู่อารยะ วัฒนธรรม หรือสังคมอุดมปัญญา เป็นไปเพื่อความรู้
3. การสื่อสารจะต้องเป็นไปเพื่อสร้างความรัก ความสามัคคี เพื่อความสงบ และการเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน โดยไม่เป็นไปเพื่อการยั่วยุหรือมอมเมาให้ลุ่มหลง

เมื่อการสื่อสารเป็นเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคล ซึ่งหลักสากลทั่วไปได้กำหนดเป็นหลักการให้ประชาชนมีเสรีภาพในการเห็นด้วยกับความคิดหรือความเห็นใด สื่อโทรทัศน์ก็ย่อมมีเสรีภาพในการสื่อสารด้วย รวมทั้งประชาชนก็มีเสรีภาพในการเลือกสิ่งที่ตนเองเห็นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและสามารถแสดงออกซึ่งข้อความนั้นให้ปรากฏแก่บุคคลอื่นโดยอิสระ โดยการแสดงความคิดเห็นนี้มีทำได้โดยวิธีการพูดเท่านั้น แต่ยักรวมถึงการกระทำโดยวิธีอื่นใดที่แสดงให้เห็นถึง ความคิดของบุคคลนั้นๆ ด้วย โดยการแสดงความคิดเห็นดังกล่าวจะต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตที่กำหนดไว้ กล่าวคือ ต้องไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญ และไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน ดังนั้น ผู้ที่แสดงความคิดเห็นที่นอกเหนือไปจากขอบเขตดังกล่าวจึงต้องมีความรับผิดชอบตามกฎหมาย

รัฐไทยได้ออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิในครอบครัวหรือความเป็นอยู่ส่วนตัวของบุคคลอื่น เพราะต้องการคุ้มครองสิทธิในความเป็นส่วนตัว ซึ่งเป็นสิทธิที่จะอยู่โดยลำพังปราศจากการรบกวน เป็นสิทธิในชีวิตส่วนตัวของบุคคลที่คาดหมายได้ว่า ข้อมูลของตนเองจะไม่ถูกเปิดเผยต่อบุคคลที่สามหรือต่อสาธารณชนโดยปราศจากความยินยอม ซึ่งการเปิดเผยนั้นอาจส่งผลกระทบต่อบุคคลดังกล่าวให้ได้รับความเดือดร้อน อับอาย หรือได้รับความทุกข์ ทรมานใจ ดังนั้น เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นนั้น ย่อมไม่ก่อให้เกิดความสามารถที่จะด่าใคร ดูหมิ่นใคร หรือหมิ่นประมาทใครๆ ได้

ก) ความรับผิดชอบทางอาญา

ประมวลกฎหมายอาญาเป็นบทบัญญัติที่คุ้มครองประชาชนทั่วไป โดยได้รับรองไว้ในความผิดฐานหมิ่นประมาท (มาตรา 326 – 333) ซึ่งการกระทำใดจะเป็นความผิดฐานหมิ่นประมาทนั้นจะต้องเป็นกรณีที่ได้มีการใส่ความบุคคลอื่นไม่ว่าด้วยวิธีใดๆ ขอเพียงการกระทำดังกล่าวเป็นการแสดงข้อความให้ปรากฏก็เพียงพอแล้ว เช่น การพูด เขียนเป็นหนังสือ เป็นต้น ทั้งนี้ จึงหมายรวมถึงการใช้สื่อต่างๆ ด้วย ทั้งนี้ คำกล่าวนั้นต้องเป็นการยืนยันข้อเท็จจริง คือเป็นเหตุการณ์ที่สามารถพิสูจน์ได้ว่ามีอยู่จริงหรือไม่ต่อบุคคลที่สาม ซึ่งอาจทำให้ผู้อื่นถูกดูหมิ่นหรือถูกเกลียดชัง จึงต้องเป็นการพิสูจน์กันในกระบวนการทางยุติธรรมด้วย

ข) ความรับผิดชอบทางแพ่ง

เมื่อมีการแสดงความคิดเห็นที่เข้าข่ายหมิ่นประมาทแล้ว นอกจากผู้เสียหายจะสามารถฟ้องให้ลงโทษทางอาญาได้ ก็สามารถฟ้องให้รับผิดชอบทางแพ่งได้อีกประการหนึ่ง โดยหมิ่นประมาททางแพ่งมีบัญญัติไว้ใน

มาตรา 423 ซึ่งมีหลักการว่า การกล่าวหรือไขข่าวแพร่หลาย หมายถึง การแสดงข้อความใดๆ ให้บุคคลที่สามหรือบุคคลภายนอก ไม่ใช่ผู้ต้องเสียหายได้ทราบ ไม่ว่าจะเป็นด้วยถ้อยคำพูด เขียน หรือกิริยาอาการ หรือวิธีอื่นใดก็ได้ เช่น อาจเป็นการกระทำการโดยการโฆษณา การเผยแพร่ภาพหรือตัวอักษรที่ทำให้ปรากฏด้วยวิธีใด เป็นต้น โดยการกล่าวอาจเป็นการที่เป็นถ้อยคำถามก็ได้ หรืออาจเป็นการกล่าวหรือไขข่าวซ้ำใหม่ ซึ่งข้อความอันเป็นความจริงที่มีผู้กล่าวหรือไขข่าวไว้แล้วก็ได้ โดยจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ถ้าทำให้บุคคลที่ถูกกล่าวถึงเสียชื่อเสียงหรือเกียรติคุณ หรือเสียหายแก่ทางทำมาหาได้ หรือทางเจริญของบุคคลอื่น ซึ่งต้องพิจารณาตามการวินิจฉัยของวิญญูชนว่าเสียหายหรือไม่ โดยข้อความที่กล่าวนั้นต้องมีผู้เข้าใจว่าหมายถึงผู้เสียหาย ก็ถือเป็นการหมิ่นประมาททางแพ่ง และมีความรับผิด

นอกจากการมีกฎหมายคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิในครอบครัวหรือความเป็นอยู่ส่วนตัวของบุคคลอื่นแล้ว ในบางกรณีอาจเป็นกรณีที่ไมได้อยู่ในกรอบอำนาจที่กฎหมายจะพิจารณาได้ว่าเป็นความผิด ดังนั้น สื่อและผู้ใช้งานสื่อจึงต้องมีมาตรฐานทางจริยธรรมในการสื่อสารด้วย โดยผู้วิจัยขอเสนอดังนี้

ก) ธรรมเนียมของการใช้สื่อ

การที่มนุษย์ในสังคมจะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขนั้น จำเป็นต้องมีพันธสัญญาที่มีอยู่ในใจร่วมกัน ซึ่งสะท้อนการมีคุณลักษณะของคนในสังคม สำหรับการสื่อสารที่จะเป็นเหตุ นำพาไปสู่สังคมสันติสุขก็เช่นเดียวกัน จำเป็นต้องมีแนวทางปฏิบัติที่ซ่อนอยู่ในสามัญสำนึก คือ รู้ดี รู้ชั่ว มีสติยับยั้งใจ กล่าวคือ ผู้วิจัยได้ประมวลหลักธรรมเนียมสำหรับการสื่อสารสำหรับสื่อและผู้ใช้สื่อ ดังนี้

- 1) การมีจิตสำนึกร่วมกันที่จะไม่สื่อสารเพื่อการเบียดเบียน ให้ร้าย ทำร้าย อันเป็นเหตุให้คนอื่นเดือดร้อนเสียหายและลำบาก
- 2) การมีสติใคร่ครวญในการสื่อสาร มีความอดทนอดกลั้นในการระงับยับยั้งชั่งใจต่อข้อมูล ข่าวสารที่ไม่ชอบธรรม
- 3) การสื่อสารต้องเป็นไปเพื่อความสงบสุข เพื่อความรักและความเมตตา กรุณาด้วยมุ่งหวังดีต่อกันและกัน

ธรรมเนียมการสื่อสารดังกล่าว ผู้วิจัยเชื่อว่าจะเป็นเกณฑ์มาตรฐานที่ก่อให้เกิดรูปแบบหรืออัตลักษณ์ของการสื่อสาร ทั้งทางสื่อโทรทัศน์และสื่อออนไลน์ ที่เป็นไปเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข จะนำไปสู่การร่วมกันคิด ค้นหาวิธีการ หรือข้อปฏิบัติร่วมกันต่อไป

ข) จรรยาบรรณพื้นฐานเพื่อเกณฑ์ชี้วัดการสื่อสาร

จากกรณีการสื่อสารในประเด็นที่เกี่ยวกับวัดพระธรรมกาย ผู้ศึกษาพบว่า หากทุกฝ่ายที่มีสื่อต่างสื่อสารอย่างรับผิดชอบ เป็นการสื่อสารภายใต้อารมณธรรมความรู้สึกส่วนตัว ยิ่งสื่อสารก็ยิ่งร้ายแรงหรือเกิดการ

เข้าใจผิดกัน ในการสื่อสาร การที่จะบอกว่าลักษณะการสื่อสารใดผิดหรือถูก ดีหรือชั่ว สมควรหรือไม่สมควร ยากที่บุคคลอื่นๆ จะเข้าไปชี้แนะ ดังนั้น จากการศึกษาทั้งแนวคิดทฤษฎี และปรากฏการณ์ความขัดแย้ง ดังกล่าว ผู้ศึกษาได้ประมวลหลักจรรยาบรรณของการสื่อสารขึ้น เพื่อเป็นเกณฑ์ชี้วัดความถูกผิด ดีชั่ว สมควรหรือไม่สมควร ทั้งนี้ ด้วยหวังให้ผู้สื่อสารทุกๆ ฝ่ายได้อาศัยเป็นเกณฑ์ตัดสินพิจารณาการสื่อสารของตนเอง ว่าเหมาะสมหรือไม่ โดยไม่ต้องไปรอให้คนอื่นมาตัดสิน โดยได้กำหนดเกณฑ์ชี้วัดตัดสินสำหรับการสื่อสาร แยกเป็น 5 เกณฑ์ชี้วัด ดังนี้ 1) จะต้องเป็นไปเพื่อความจริง เป็นเหตุเป็นผล ส่งเสริมปัญญา ความรู้ความเข้าใจ 2) จะต้องเป็นไปเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ เกิดการสร้างสรรค และพัฒนาสังคม 3) จะต้องเป็นไปเพื่อความรัก ความเมตตา ความกรุณาต่อกันและกัน 4) จะต้องเป็นไปเพื่อการเคารพสิทธิ และให้เกียรติกันและกัน 5) จะต้องเป็นไปเพื่อความสอดคล้อง เหมาะสมกับกาลเทศะ หรือวัฒนธรรม ประเพณีของสังคม

หลักจรรยาบรรณในการสื่อสารดังกล่าว ผู้ศึกษาเชื่อว่าจะเป็นเกณฑ์ชี้วัดหรือสะท้อนลักษณะการสื่อสาร ที่ดี เพราะเป็นไปเพื่อการสร้างสรรค์สังคมสันติสุข ไม่เป็นเหตุทำตนให้เดือดร้อนและไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นการสื่อสารที่ทำให้เกิดความรัก สุภาพ ถูกกาลเทศะ ประทับด้วยประโยชน์ และเป็นการสื่อสารกันด้วย เมตตาจิต ในบรรดาหลักการทั้ง 7 ข้อดังกล่าว หัวใจสำคัญที่สุดมี 3 ข้อ คือ การสื่อสารจะต้อง 1) ตั้งอยู่บน หลักของข้อมูลที่เป็นความจริง 2) มีประโยชน์ต่อผู้อื่น และ 3) มีความเหมาะสมต่อกาลเทศะหรือเวลา ดังนั้น ถ้าการสื่อสารใดที่ตรงข้ามจากนี้ ให้ถือได้ว่าเป็นการใช้การสื่อสารที่ไม่ดี ไม่เหมาะสม

ค) ลักษณะของการสื่อสารที่ไม่ดี

การสื่อสารที่ไม่ดี เราสามารถสังเกตได้จากลักษณะการสื่อสารที่เป็นไปเพื่อการสร้างบาป สอนองอาร์มณ ส่วนตน เป็นไปเพื่อสร้างความทุกข์ ไม่มีสารประโยชน์ ชักนำให้เกิดความวุ่นวาย ผู้วิจัยประมวลลักษณะของการสื่อสารที่ไม่ดีโดยย่อ ดังนี้ 1) ข้อมูลที่เป็นเท็จ ไม่ครบถ้วน บิดเบือน ตัดทอนให้เข้าใจผิด 2) เป็นไปเพื่อการ มอมเมาให้ลุ่มหลง ขาดสติปัญญา 3) ก่อให้เกิดโทษ ทุกข์เดือดร้อน เบียดเบียนทำลายซึ่งกันและกัน 4) ทำให้ สังคมแตกแยกเกลียดชังกัน เพราะเหตุแห่งการอิจฉาริษยาซึ่งกันและกัน 5) เป็นไปเพื่อการมุ่งเพ่งโทษ มุ่งทำลาย ให้เสียหาย ไม่ดีชมด้วยหวังให้โอกาส หรือชี้แนะแนวทาง 6) เป็นไปด้วยท่าทีการมองคนอื่นเป็นเหยื่อ ใช้คำ หยาบลามก ไม่ถูกกาลเทศะ สร้างความลำบากใจ คือไม่สนใจความรู้สึกคนอื่นในฐานะเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน 7) เป็นไปเพื่อการทำลายอัตลักษณ์ วัฒนธรรม หรือค่านิยมความเชื่อของสังคมส่วนรวม

โดยรวมใจความแห่งนัยก็คือ การไม่ทำให้อื่นเดือดร้อนเสียหาย ไม่โกหกหลอกลวง ไม่ส่อเสียด ยุยงปลุกปั่น ไม่ใช้คำหยาบ ไม่สื่อสารไร้สาระเพื่อเจ้อไม่มีประโยชน์ ผู้สื่อสารออนไลน์ต้องไม่สื่อสารในทาง ที่ไม่ดี ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องหรือชักชวนให้คนอื่นปฏิบัติ เพราะการที่ไม่ดีจะเป็นสิ่งนำไปสู่ความทุกข์ ความเสื่อม ก่อให้เกิดโทษ ความเดือดร้อนต่อตนเองและสังคม ทำให้สังคมขาดความสงบสุข

ง) วิธีการสื่อสารที่ดี

กรอบหรือวิธีการปฏิบัติเพื่อการสื่อสารที่ดี สำหรับผู้ส่งข้อมูลข่าวสาร (Source) เนื้อหาสาระ (Message) เครื่องมือหรือช่องทางในการสื่อสาร (Channel) และผู้รับข้อมูลข่าวสาร (Receiver) จำเป็นต้องมีวิธีการที่เป็นไปหรือปฏิบัติในรูปแบบและวิธีการเหมือนกัน กล่าวคือ เป็นวิธีการที่ทุกฝ่ายต้องปฏิบัติในมาตรฐานเดียวกัน ได้แก่ 1) การไม่ว่าร้ายกัน และไม่ส่งเสริมผู้อื่นให้ว่าร้าย กล่าวคือ การไม่ใช้คำตำหนิยาบคาย ดูหมิ่นเหยียดหยามศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมถึงไม่ละเมิดสิทธิต่างๆ 2) สื่อสารด้วยท่าทีสุภาพ ไพเราะ อ่อนหวาน 3) นำเสนอเพื่อสร้างความสามัคคี และเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน 4) สื่อสารด้วยมีจิตเมตตา ให้อภัยให้โอกาส เอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันและกัน 5) สื่อสารบอกกล่าว สั่งสอน แนะนำความรู้ ตกเตือนด้วยความหวังดี 6) เคารพสิทธิส่วนบุคคล เปิดใจยอมรับความแตกต่าง เคารพนับถือ ให้เกียรติกันและกัน 7) มุ่งสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์สุข เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม

5.2 การพัฒนาสื่อเพื่อการจัดการความขัดแย้ง

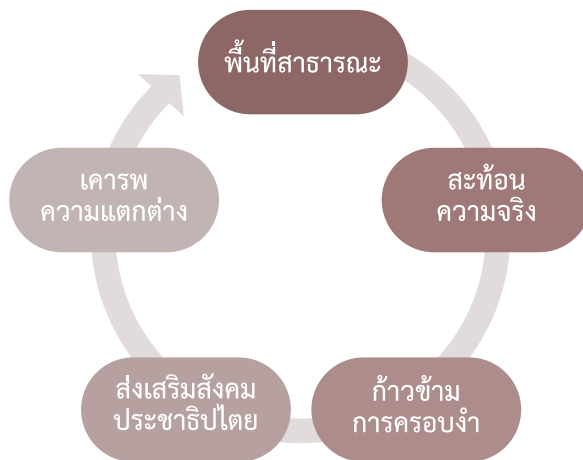
การแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดจากการใช้สื่อ ต้องมีการพัฒนาปรับปรุงในหลายๆ ด้านด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการป้องกันความขัดแย้งที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดมีขึ้นในสังคม ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแล้วต้องหาทางแก้ไขเยียวยารักษาให้หมดไปหรือลดน้อยลง และในขณะเดียวกันต้องมีการกำหนดกรอบหรือทิศทางเพื่อสร้างรูปแบบการสื่อสารที่พึงประสงค์ โดยกำหนดกฎเกณฑ์กติกาให้ชัดเจน ตลอดจนมาตรการแรงจูงใจที่จะให้การสื่อสารที่ดีงามยังคงได้รับความนิยมและเป็นที่ยอมรับหลาย กระบวนการทั้งหมดเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการของการพัฒนาระบบรูปแบบการสื่อสาร ที่หน่วยงานใด หน่วยงานหนึ่งไม่สามารถกระทำได้ จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนถึงจะประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางปฏิบัติเพื่อร่วมกันพัฒนาการสื่อสารตามสภาพของแต่ละองค์กร ซึ่งมีหน้าที่แตกต่างกัน โดยเป็นหน้าที่ของภาครัฐในฐานะผู้กำกับดูแลและส่งเสริม ภาคเอกชนในฐานะผู้ให้บริการระบบการสื่อสาร และในฐานะผู้ขัดแย้ง และภาคประชาชนในฐานะผู้สื่อสาร และรับสาร หรือผู้ใช้บริการ

การสื่อสารที่ดี จำเป็นจะต้องมีกฎระเบียบกติกากฎ หรือมาตรการกำกับดูแล เพื่อไม่ให้การสื่อสารเป็นชนวนเหตุของความขัดแย้งในสังคม ดังนั้น บทบาทของรัฐบาลจึงจำเป็นต้องทำหน้าที่ 2 มิติ คือการป้องกันกำกับดูแล และการส่งเสริมแนวทางการสื่อสารที่ดี กล่าวคือ ในฐานะความเป็นรัฐที่จำเป็นต้องรักษาความสงบเรียบร้อย และป้องกันพร้อมทั้งแก้ไขความขัดแย้งไม่ให้เกิดขึ้นในสังคม โดยได้เสนอวิธีหรือแนวทางปฏิบัติของภาครัฐ เพื่อการป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งในการสื่อสาร ออกกฎระเบียบบังคับเอาผิดกับบุคคลที่สื่อสารฝ่าฝืนกฎระเบียบ และในฐานะรัฐต้องเป็นผู้ชี้แนะหรือเป็นต้นแบบของการสื่อสารที่ดี กล่าวคือ การส่งเสริมและสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมด้วยการสื่อสารที่ดีมีประโยชน์ มีการสื่อสารด้วยท่าทีการพ่อนปรนหรือการผสมผสาน ไม่ก้าวร้าว การควบคุมและจัดสรรแบ่งปันอำนาจในการดูแลสื่อให้ทั่วถึง การยึดระเบียบกติกากฎและปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน

ในขณะเดียวกัน การสื่อสารนั้นจะเกิดขึ้นได้ด้วยอาศัยระบบเครือข่ายจากผู้ให้บริการ คือภาคเอกชน ผู้ได้รับอนุญาตหรือได้รับสัมปทานจากรัฐ จัดได้ว่าเป็นช่องทางในการส่ง หรือ Channel การแก้ไขและส่งเสริม การใช้สื่อจะประสบความสำเร็จได้ส่วนหนึ่งมาจาก Channel หรือผู้ให้บริการ เพราะเหตุว่าธรรมชาติของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสื่อั้นเกิดจากสาเหตุใหญ่ๆ เช่น ขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict) ที่ไม่ครบถ้วน เข้าใจผิด ขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้อง 2. ขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflict) การแสดงกิริยาท่าทาง บุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่ยั่วๆ ทำร้าย ปลุกปั่น และขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม (Value Conflict) คือความเชื่อ วัฒนธรรมที่แตกต่างซึ่งนำไปสู่การเหยียดหยามดูหมิ่นกันและกัน เป็นต้น ดังนั้น ในฐานะที่เป็นเจ้าของสื่อหรือเจ้าของช่องทางในการสื่อสาร จะต้องพิจารณา ควบคุม กลั่นกรอง ตรวจสอบ ให้รอบคอบก่อนอนุญาตให้ผู้สื่อสารทำการสื่อสารกันและกัน โดยจะต้องมีจิตอาสาช่วยเหลือและปกป้องสังคม ร่วมกัน หาทางแก้ไขปัญหา ปรับปรุง ส่งเสริม และเผยแพร่สิ่งที่เป็นประโยชน์ เป็นความรู้ต่อสังคม รับผิดชอบ และคำนึงถึงผลที่จะตามมาต่อผู้อื่น ข้อมูลข่าวนั้นจะเป็นคุณหรือโทษต่อสังคม มีประโยชน์ต่อสังคมหรือไม่ รวมทั้งไม่นิ่งดูตายต่อปัญหาหรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

สำหรับผู้ส่งสาร โดยพื้นฐานหรือหลักการแล้ว ผู้สื่อสารหรือผู้ส่งข้อมูลข่าวสารต้องเป็นผู้ที่มีวุฒิภาวะ มีความรู้ มีทักษะในการสื่อสาร มีความชำนาญหรือมีความสามารถในการสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจกัน ต้องมีทัศนคติที่ดีต่อกันและกัน และต้องรู้จักระบบโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงมีความรู้ถึงกฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ถ้าผู้สื่อสารหรือผู้ส่งสารมีคุณสมบัติดังกล่าวจะทำให้การสื่อสารย่อมปรากฏผลดีต่อสังคม แต่ความเป็นจริงสังคมไทยปัจจุบันยังไม่สามารถพัฒนาผู้สื่อสารให้มีศักยภาพดังกล่าวได้ จึงต้องอาศัย เหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขอื่นๆ เข้าช่วย เบื้องต้นผู้วิจัยได้กำหนดหลักเกณฑ์เพื่อเป็นแนวปฏิบัติสำหรับผู้สื่อสาร หรือผู้ส่งสาร โดย 1) มุ่งสื่อสารในทางที่ดีเป็นพื้นฐาน 2) ยืนหยัดตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่แท้จริง 3) มุ่งสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ข้อคิดเห็น 4) ไม่สื่อสารเพื่ออวดอ้างลงนาม 5) สื่อสารด้วยท่าทีของการให้เกียรติและเคารพซึ่งกันและกัน 6) ต้องคำนึงถึงกาลเทศะ และ 7) ต้องมีจิตเมตตาเป็นพื้นฐาน

สำหรับผู้รับข้อมูลข่าวสาร (Receiver) การสื่อสารที่ดีส่วนหนึ่งต้องอาศัยศักยภาพหรือคุณสมบัติที่ดีของผู้รับข้อมูลข่าวสาร กล่าวคือ ต้องเป็นผู้มีทัศนคติที่ดี มีระดับความรู้พื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรม เช่นเดียวกับผู้ส่ง จึงจะทำให้การสื่อสารสื่อความหมายได้ผลสัมฤทธิ์ แต่ผู้รับสารนั้นมีความหลากหลาย ยากที่จะไปกำหนดให้เป็นไปตามคุณสมบัติดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากกรณีความขัดแย้งของสื่อออนไลน์ในประเด็นวัดพระธรรมกาย ที่มีการถกเถียงหรือการให้เหตุผลทั้งยกย่องชื่นชมยินดี โจมตีให้ร้ายกัน มีการให้ข้อมูลเท็จ การยั่ว และ ทำร้ายกันและกัน มีการใช้ภาษาที่หยาบคาย การสื่อสารที่ไร้ขอบเขตหรือกติกาเช่นนี้ เป็นที่มาของการบ่มเพาะเชื้อของความขัดแย้งหรือความเกลียดชังของคนในสังคม ผู้วิจัยขอเสนอข้อปฏิบัติสำหรับผู้รับข้อมูล ข่าวสารที่ต้องปฏิบัติร่วมกันโดยหลักการพื้นฐาน คือ 1) การข่มใจ อุดทน และให้อภัย 2) ระงับใจตนไม่ให้ ถูกอคติครอบงำคือไม่สื่อสารเพราะเหตุแห่งความชอบ ความรักใคร่ส่วนตัว เพราะเหตุแห่งความเกลียดชัง ความแค้น และความเกรงกลัวอิทธิพล และ 3) ต้องรู้จักใคร่ครวญด้วยปัญญา

หากจะมองอย่างแท้จริงแล้ว การปฏิบัติที่ส่งผลถึงการอยู่ร่วมกันในสังคม (การพบปะ) หรือในสังคมเสมือนจริง (โลกสื่อ/โลกออนไลน์) เมื่อยึดโยงกับหลักเหตุผลที่ดีทางศาสนา ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นพุทธเท่านั้น แต่โดยหลักแล้ว ไม่ว่าศาสนาใดก็นำหลักการที่ดีมาปรับใช้ในการจัดการความขัดแย้งได้ด้วยการดำเนินการของตนเองทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ศาสนาทุกศาสนาก็มีส่วนสำคัญเหมือนกัน ให้คนคิดดีและทำดี ไม่ว่าจะโลกจริงหรือโลกเสมือนจริง

ความขัดแย้งในอดีตมักเป็นเรื่องของศาสนา ปรัชญาและการเมือง โดยมีสื่อเป็นตัวกระตุ้น ทั้งในยุคมือถือ ในยุคสื่อกระแสหลัก และในยุคสื่อหลอมรวม บัดนี้ประเทศไทยเกิดการขัดแย้งทางการเมืองที่ถูกผูกโยงไปกับศาสนาด้วย และเมื่อความขัดแย้งเกิดขึ้นในหมู่ประชาชนที่สนใจศาสนาที่มีการเมืองแฝงอยู่ มีการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายกันชัดเจน แต่การที่ประชาชนเกิดการแบ่งฝ่ายล้วนได้รับการชี้นำของบรรดากลุ่มผลประโยชน์ จัดตั้งต้นของการแบ่งฝ่าย การปรองดองเป็นทางออกของสังคมไทยที่เห็นชัดเจนที่สุด แต่การปรองดองต้องเกิดจากสติปัญญาและความหาญกล้าของภาครัฐ ที่ต้องมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการที่จะนำพาสังคมชาติให้รอดพ้นจากความหายนะได้ แต่หลายฝ่ายเช่นกันยังไม่มั่นใจในความหาญกล้าที่จะทำหน้าที่ที่ถูกซัดเซ เพื่อที่จะทำให้ประชาชนเกิดความมั่นใจ ความมั่นใจต่อเสถียรภาพขององค์กรต่างๆ เป็นเรื่องสำคัญที่จะนำไปสู่การปรองดอง

6. บทสรุป

ในการดำเนินการเพื่อจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ในสื่อ ไม่ว่าจะเป็นกรณีของวัดพระธรรมกายก็ดี หรือในภาพรวมก็ดี อาจเชื่อมโยงไปยังกรณีความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา ความขัดแย้งระหว่างศาสนา และความขัดแย้งในประเด็นอื่นโดยทั่วไป ผู้วิจัยได้นำเสนอประเด็นด้านการประยุกต์ใช้ และการพัฒนาของภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาครัฐ ที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ภาคเอกชน ซึ่งเป็นคู่ขัดแย้งและเป็นข้อมูลนำเข้าของ

การสื่อสาร สื่อวิทยุกระจายเสียง สื่อโทรทัศน์ สื่ออื่นๆ และความขัดแย้งในสังคม รวมทั้งภาคประชาชน ซึ่งเป็นทั้งผู้ใช้และผู้รับสารต่างๆ ซึ่งเป็นผู้ที่ขัดแย้งปลายสุดของสังคม ซึ่งแต่ละภาคส่วนต้องจัดการตนเอง

ความขัดแย้งที่จะคลี่คลายได้ต้องทำให้ความรับรู้ในสังคมค่อนข้างเป็นเอกภาพ บนพื้นฐานของความจริง กระบวนการปรองดองจึงจะขับเคลื่อนต่อไป ถ้าไม่ใส่ใจที่จะทำให้สังคมชัดเจนว่ามีอะไรเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ผ่านมา การปรองดองก็จะเดินหน้าด้วยความขัดแย้งยังมีแต่จะเพิ่มขึ้น เนื่องจากสังคมได้รับข้อมูลข่าวสารที่ถูกกองกำลังมวลชนที่แทรกแซงโดยผู้นำกระแส สร้างภาพให้กลุ่มตนถูกต้อง จึงจำเป็นต้องทำให้ข้อมูลข่าวสารจริงได้เป็นที่รับรู้ในสังคม ดังนั้น การปฏิรูปสื่อ และการปฏิรูปการใช้สื่อของคนต้องเกิดขึ้นให้ได้ พร้อมกับการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม ให้ได้นิติรัฐ นิติธรรม แต่ให้ได้เอกภาพแห่งการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นเรื่องจริง จากนั้นจึงจะปูทางสู่นิติรัฐ นิติธรรม และการปรองดองได้

การสื่อสารกันแบบตัวต่อตัวท่ามกลางความขัดแย้งนั้นย่อมมีผลดีกว่าการละเลยปัญหาหรือใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา การเจรจาสื่อสารกันจึงเป็นการช่วยลดความขัดแย้งที่รุนแรงลงได้ และช่วยแสดงออกถึงความเสียใจที่เคยกระทำไปโดยทุกฝ่าย ในที่นี้ผู้เป็นศูนย์กลางมีบทบาทสำคัญในการเจรจาสร้างสันติภาพเพื่อลดความขัดแย้งอันอาจนำไปสู่การใช้ความรุนแรง การมีส่วนร่วมและเปิดใจยอมรับทุกฝ่ายย่อมเป็นผลดีและมีประสิทธิภาพมากกว่าการใช้อำนาจแบบเผด็จการและปิดกั้นการตัดสินใจ ยุทธศาสตร์ในการสร้างสันติภาพวางอยู่บนพื้นฐานให้ทุกฝ่ายเข้าสู่การเจรจากบนพื้นฐานของผลประโยชน์ร่วมกัน หรืออาจใช้คนกลางช่วยดำเนินการในการไกล่เกลี่ย

การแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดจากการใช้สื่อ ต้องมีการพัฒนาปรับปรุงในหลายๆ ด้านด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการป้องกันความขัดแย้งที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดมีขึ้นในสังคม ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแล้วต้องหาทางแก้ไขเยียวยารักษาให้หมดไปหรือลดน้อยลง และในขณะเดียวกันต้องมีการกำหนดกรอบหรือทิศทางเพื่อสร้างรูปแบบการสื่อสารที่พึงประสงค์ โดยกำหนดกฎเกณฑ์กติกาให้ชัดเจน ตลอดถึงมาตรการแรงจูงใจที่จะให้การสื่อสารที่ดียังคงได้รับความนิยมและเป็นที่แพร่หลาย กระบวนการทั้งหมดเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการของการพัฒนาสื่อ พัฒนาระบบรูปแบบการสื่อสาร อันจะก่อให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลง (Impact) ในการลดความขัดแย้งและสร้างสันติสุขในสังคมต่อไป

บรรณานุกรม

(1) หนังสือ

- กาญจนา แก้วเทพ. (2532). การสื่อสารเพื่อสันติภาพ. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษา Peace Studies*.
นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- กิตติมา สุรสุนธิ. (2541). *ความรู้ทางการสื่อสาร*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เจมส์ โค และคณะ. (2545). *คู่มือการเพิ่มพลังความสามารถกระบวนการจัดการข้อพิพาท* [A source book, empowering dispute management processes] (วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ, ผู้แปล). นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2533). *ท้าทายทางเลือก: ความรุนแรงและการไม่ใช้ความรุนแรง*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2538). *มนุษย์กับสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2554). *พุทธธรรม ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2538). *การศึกษาเพื่อสันติภาพ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิกจำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2540). *ธรรมานุญชีวิต*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- พระโสภณคณาภรณ์. (2530). ความขัดแย้งในจิตมนุษย์หน้า. ใน วลัย อรุณี (บ.ก.), *สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภูเบศร์ สมุทรจักร, และกุลทิพย์ ศาสตรระจุ. (2558). “เหวี่ยง” และ “วิน” ออนไลน์...ความขัดแย้งและการวิวาทในสื่อสังคมของวัยรุ่น. ใน อารี จำปากลาง, ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์, และกาญจนา ตั้งชลทิพย์ (บ.ก.), *ความหลากหลายทางประชากรและสังคมในประเทศไทย ณ ปี 2558*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- มูลนิธิธรรมกาย. (2545). *29 ปี แห่งการสร้างคนดี วัดพระธรรมกาย*. กรุงเทพฯ: ยงวารการพิมพ์.
- สิทธิพงศ์ สิทธิจร. (2535). *การบริหารความขัดแย้ง*. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์.

(2) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

พสนันท์ ปัญญาพร. (2555, มีนาคม). แนวความคิดเกี่ยวกับสื่อใหม่ (New Media) [บทความออนไลน์]. สืบค้นจาก <http://photosanan.blogspot.com/2012/03/new-media.html>

พิรงรอง รามสูต. (2558, 10 กุมภาพันธ์). ประทุษวาจา (hate speech) เบื้องต้น สำหรับสังคมไทย. *มติชน*. สืบค้นจาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1423571835

Lynch, J. (2557, สิงหาคม). วารสารศาสตร์สันติภาพเพื่อการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง. *ประชาไท*. สืบค้นจาก <http://www.prachatai.com/journal/2014/08/55195>

